Mieczysław Buczyński

Wschodniosłowiańskie wpływy językowe w gwarze wsi Huszcza powiat Biała Podlaska

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Nauki Filozoficzne i Humanistyczne 22, 223-256

1967

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN — POLONIA

VOL. XXII, 10 SECTIO F 1967

Z Katedry Filologii Słowiańskiej Wydziału Humanistycznego UMCS
Kierownik: prof. dr Paweł Smoczyński

Mieczysław BUCZYŃSKI

Wschodniosłowiańskie wpływy językowe w gwarze wsi Huszcza powiat Biała Podlaska

Гуща, повят Бяла Подляска
Восточнославянские языковые влияния в диалекте деревни

Influences linguistiques des langues slaves orientales dans le dialecte du village Huszcza (district de Biała Podlaska)

I. WSTĘP

Wieś Huszcza jest odległa od Białej Podlaskiej o 27 km na południowy wschód. Z uwagi na swoją przeszłość okolice te stanowią bardzo interesujący przedmiot badań naukowych. Leżąc na pograniczu Rusi, Litwy i Polski, były one przedmiotem stałych zatargów sąsiedzkich i terenem ciągłych wojen. W ich wyniku już w XIII w. Podlasie zostało spustoszone i wyludnione. Od XIV stulecia rozpoczyna się ożywiona kolonizacja tych terenów, głównie ze strony Mazowszan, a także Rusinów [1]. Osadnicy składali się z drobnej szlachty i chłopów, których z czasem zwalniano od pańszczyzny i innych ciężarów. Obowiązkiem jednych i drugich było stawać na wojnę i przewozić listy, stąd ich nazwa: bojarzy putni. Wiele chłopskich wsi bojarskich w okresie późniejszym nobilitowano i zamieniano w ten sposób na zaścianki szlacheckie.[2]

Po raz pierwszy wieś Huszcza (najstarsze zapisy: *Hoszcza*) zanotowana jest w źródłach w r. 1565 na liście domen królewskich.[3] Według

[1] M. Biernacka: *Wsie drobnoszlacheckie na Mazowszu i Podlasiu*, Wrocław 1966, s. 28; A. Pleszczyński: *Bojarzy międzyrzeccy*, Warszawa 1892, s. 8—9.

[2] Biernacka: *op. cit.*, s. 55—56; A. Brückner: *Encyklopedia staropolska*, t. I, Warszawa 1939, s. 105; Z. Gloger: *Encyklopedia staropolska*, t. I, Warszawa 1958, s. 188.

[3] B. Górny: *Monografia powiatu bialskiego*, Biała Polaska 1939. s. 20.

lustracji województwa podlaskiego z r. 1570, posiadała ona 77 włók chełmińskich gruntu, z których 2 włóki należało do Kościoła, 1 do wójta, a pozostałe 74 do bojarów putnych.[4] Wieś powstała więc w wyniku kolonizacji. Jak stwierdzają późniejsze źródła[5], osadnicy rekrutowali się z tzw. szlachty zagonowej. Metryki urodzeń, ślubów i zgonów z pierwszej połowy XIX w., zachowane w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Lublinie[6], pozwalają wnioskować, że jszcze w tym okresie wieś zamieszkana była wyłącznie przez szlachtę mazowiecką, która przyszła tu w większości z wcześniej zasiedlonej północnej części Podlasia. Na Podlasiu północnym bowiem rozdrobnienie gospodarstw szlacheckich postępowało w bardzo dużym tempie[7], co zmuszało przedsiębiorczą szlachtę do poszukiwania nowych terenów na południu. O związku mieszkańców Huszczy z Podlasiem północnym świadczą ich nazwiska: *Błoński, Brodacki, Buczyński, Bujalski, Czarnocki, Dołęgowski, Kaczyński, Kobyliński, Kowieski, Kukawski, Makowski, Olędzki, Przesmycki, Skwierczyński, Zawadzki, Żeleźnicki* i inne, z których wszystkie dadzą się wywieść od nazw wsi i zaścianków szlacheckich na Podlasiu północnym: *Błonie, Brodacze, Buczyn(o), Bujały, Czarnoty, Dołęgi, Kaczyno, Kobylino, Kowiesy, Kukowo, Makowo, Olędry, Przesmyki, Skwierczyno, Zawady, Żeleźniki*[8]. We wspomnianych metrykach znajdujemy tylko dwa nazwiska wschodniosłowiańskie: *Hołownia*, pochodzące od nazwy herbu *Hołownia*, typowego dla szlachty białoruskiej[9] i *Iwanowski*, mogące pochodzić od licznych we wschodniej Polsce nazw miejscowych o podstawie *Iwan-*[10]. Nazwiska chłopskie i mieszczańskie należą w metrykach do wyjątków i oznaczają służbę czy zatrudnionych rzemieślników. Nie stwierdziłem też ani jednego małżeństwa mieszanego, szlachecko-chłopskiego. Szlachta z Huszczy, podobnie zresztą jak z okolicznych Wisek czy Tucznej, była wyznania rzymskokatolickiego[11] i dzieliła ją od ludności chłopskiej z okolicznych wsi, ruskiej i prawosławnej, odrębność stanowa, etniczna i re-

---

[4] *Lustracja województwa podlaskiego 1570 i 1576*, Wrocław 1959, s. 33.

[5] *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. III, Warszawa 1882, s. 228.

[6] Urząd Stanu Cywilnego. Akta nr 1—51 z lat 1810—1854.

[7] I. T. Baranowski: *Podlasie w przededniu Unii Lubelskiej*, Warszawa 1909, s. 4—5.

[8] Por.: *Akta Unii Polski z Litwą. 1385—1791*, Kraków 1932, s. 236—297; *Źródła dziejowe*, t. XVII, *Podlasie*. Cz. 1, Warszawa 1908.

[9] K. Niesiecki: *Herbarz Polski*, t. IV, Lipsk 1839, s. 365—366, podaje z woj. nowogródzkiego i wileńskiego.

[10] *Słownik Geograficzny*, t. III, s. 113; Niesiecki: *op. cit.*, s. 409—411 podaje z Łukowskiego, Podlaskiego i Oszmiańskiego.

[11] Już w r. 1585 był tu kościół rzymskokatolicki, por. Górny: *op. cit.*, s. 79—80.

ligijna [12]. Kontakty były możliwe tylko na płaszczyźnie urzędowej (wspólna gmina), handlowej (wspólne jarmarki) czy życia codziennego (przejazd, służba itp.). Mieszanie się ludności polskiej i ukraińskiej zaczęło się dopiero po I wojnie światowej, a na większą skalę po II wojnie światowej. Obecnie jest w Huszczy kilkanaście rodzin przybyłych z sąsiednich wsi i noszących nazwiska ukraińskie, a nawet jedno białoruskie.

Mamy zatem w tej okolicy ścieranie się wielu elementów językowych: wpływ mazowieckiej gwary huszczańskiej na sąsiednie gwary ukraińskie, wpływ okolicznych gwar ukraińskich i dalszych gwar białoruskich na gwarę Huszczy, w okresie zaborów wpływ rosyjskiego języka literackiego, a obecnie wpływ polskiego języka literackiego na obie wymienione gwary. Przedmiotem niniejszych rozważań będzie wpływ języków i dialektów wschodniosłowiańskich na mazowiecką gwarę Huszczy. Materiały zbierałem w latach 1959—1969, obserwując rodzinną dla mnie gwarę Huszczy oraz ukraińskie gwary sąsiednich wsi: Koszoł, Kopytnika, Stasiówki, Bokinki, Mazanówki i innych. Poza materiałami zebranymi w terenie wykorzystałem w dużym stopniu prace polskich, rosyjskich i radzieckich językoznawców: W. Kuraszkiewicza, K. Dejny, M. Łesiowa, W. Cyrana, J. Tokarskiego, F. T. Żyłki i innych. Bardzo pomocne okazały się też materiały zebrane przez etnografów: O. Kolberga z Chełmszczyzny i Podlasia lubelskiego, I. V. Bessaraby z Łomaz, Lubienki, Koszoł, Dokudowa i innych okolicznych wsi (sam autor pochodził z Koszoł) oraz A. Pleszczyńskiego z bojarskich wsi koło Międzyrzeca. Przy ustalaniu zapożyczeń wykorzystano też słowniki, głównie słowniki Hrynczenki i Nosowicza, słownik gwar polskich J. Karłowicza, słowniki etymologiczne Brücknera, Sławskiego i Vasmera, a także atlasy gwarowe: Mały Atlas Gwar Polskich i materiały zebrane do Atlasu Gwar Lubelszczyzny [13].

---

[12] Taki rozdział był powszechny na Podlasiu, por. B i e r n a c k a: *op. cit.*, s. 218—219.

[13] W. K u r a s z k i e w i c z: *Dialektologia. Przegląd gwar województwa lubelskiego.* [w:] *Monografia statystyczno-gospodarcza województwa lubelskiego*, t. I, Lublin 1932, s. 273—324; *Id.: Z badań nad gwarami północno-małoruskimi*, „Rocznik Slawistyczny" 1921—1922, X, s. 23—71; K. D e j n a: *Gwara Milna*, Rozprawy Kom. Jęz. ŁTN IV, 1956, s. 5—41; *Id.: Gwary ukraińskie Tarnopolszczyzny*, Wrocław 1957; M. Ł e s i ó w: *Elementy wschodniosłowiańskie w nazewnictwie terenowym Lubelszczyzny* (maszynopis); *Id.: Terenowe nazwy własne Lubelszczyzny* (w druku); *Id.:* Wstęp i opracowanie do P. H o ł y s z o w e j: *Nasze wesele*, Lublin 1966; W. C y r a n: *Gwary polskie w okolicach Siedlec*, Łódź 1960; J. T o k a r s k i: *Gwara Serpelic*, Wrocław 1964; F. T. Ż y ł k o: *Howory ukrajińskoji mowy*, Kyjiw 1958; *Id.: Narysy z dialektołohiji ukrajińskoji mowy*, Kyjiw 1966; O. K o l b e r g: *Chełmskie*, Cz. 1—2 [w:] *Dzieła wszystkie*, t. 33—34, Wrocław 1964; I. W. B e s s a r a b a: *Materiały dlja etnografii sedleckoj gubernii*, Sanktpeterburg 1903; P l e s z c z y ń s k i: *op. cit.*; *B.* H r y n c z e n k o: *Słowar ukrajińskoji mowy*, t. 1—4,

II. WPŁYWY UKRAIŃSKIE

Gwary ukraińskie są w całej wschodniej Lubelszczyźnie elementem rodzimym i starym. O wiele mniej liczne na tym terenie dialekty polskie, znajdujące się w wielostronnym sąsiedztwie ukraińskim, przejmowały od nich wiele cech językowych. Wpływy ukraińskie są zatem w gwarze Huszczy najstarsze i najliczniejsze. Występują one we wszystkich działach gramatyki, w słownictwie i frazeologii, w wyrazach pospolitych i w nazwach własnych.

1. WPŁYWY FONETYCZNE

Spośród ukraińskich cech fonetycznych na system fonetyczny gwary oddziałały następujące: brak *a* pochylonego, ścieśnienie *o* w *ó*, *u*, wymowa *ł* przedniojęzykowego i krtaniowa wymowa *h*.

Wymowa dawnego *a* długiego jak *å*, *o* cechuje w zasadzie wszystkie gwary polskie, w tym i mazowiecką; brak tej cechy w polskim języku literackim i w polskich gwarach kresowych tłumaczy się wpływem dialektów ukraińskich.[14] W gwarze Huszczy nie ma obecnie ani jednego wyrazu, który by tę cechę zachował.

Przejście *o* w *ó*, *u* w pozycji nieakcentowanej jest typowe dla kresów wschodnich. Wynika ono z silnego akcentu wyrazowego, który powoduje redukcję samogłosek nieakcentowanych.[15] Cecha ta jest bardzo ekspansywna i występuje w wielu polskich dialektach, stykających się z ukraińskimi.[16] W gwarze Huszczy zanotowałem wiele przykładów: *bórufka*, *dup'yro*, *ólsyna*, *kósycek*, *put* 'pod', *pudłoga*, też we wszystkich wyrazach z przedrostkiem *pod-*; w sumie w pozycji nieakcentowanej zapisałem ponad 200 wyrazów. Charakterystyczne jest, że cecha ta występuje tylko w pozycji przedakcentowej; po akcencie jest to, według obserwacji Kuraszkiewicza, dostrzegane i wyśmiewane.[17] Pochylenie *o* występuje także pod akcentem, co odpowiada ukr. dyftongowi *ûo*; przykłady: *buduvla*, *gumuv'ec*, *osóbno*, *skudńik* itp. (ponad 40 wyrazów).

Kyjiw 1907—1909; I. I. Nosowicz: *Słowar biełoruskago narieczija*, Sanktpeterburg 1870; A. Brückner: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1957; F. Sławski: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1—3, Kraków 1952—1967; M. Vasmer: *Russisches etymologisches Wörterbuch*, Bd 1—3, Heidelberg 1953—1958; *Mały Atlas Gwar Polskich*, t. 1—11, Wrocław 1957—1968.

[14] K. Nitsch: *Mowa ludu polskiego*, Kraków 1911, s. 36.

[15] Dejna: *Gwary ukraińskie Tarnopolszczyzny*, s. 17—18.

[16] Kuraszkiewicz: *Dialektologia*, s. 279.

[17] *Ibid.*, s. 309; B. Moskal: *Elementy ukraińskie w gwarze wsi Żdżanne (pow. krasnostawski)*, Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń ŁTN, R. XXI (1967), z 2, s. 3.

Przejście *e* w *i, y*, towarzyszące zwykle poprzedniemu [18], ogranicza się do jednego wyrazu: *vyv'urka* obok *vyv'urka*, być może przejętego w tej formie z gwar ukraińskich [19].

Wymowa *ł* przedniojęzykowego, typowa dla kresów wschodnich, co słusznie wiązane jest z wpływem gwar ukraińskich i białoruskich [20], jest w Huszczy powszechna. Wymowa tylnojęzykowego *ɰ* nie jest tu znana, nawet w labializacji.

Z gwarami ukraińskimi wiąże się też wymowa *h*.[21] Głoska ta występuje w następujących kategoriach wyrazów: 1) w wyrazach zapożyczonych z ukraińskiego i ich pochodnych (por. słownik), w sumie 35 przykładów; 2) w nazwach miejscowych pochodzenia ukraińskiego: *Dołholyska, Hanna, Hrub'esuf, Hrut, Husca* (pochodne: *huscań, huscяnka, huscański*), *Sap'yhuf* (pochodne: *sap'yhuvec, sap'yhoski*), *Suhry* — w sumie 12 przykł.; 3) *h-* protetyczne, występujące pod wpływem wyrazów ukraińskich: *hałun, Haneta* (od: *Anna*), pochodne przezwisko *Hanećuk, Hańźa* (pol. *Andzia*), *harak* — w sumie 5 przykł.; 4) w wyrazach i imionach etymologicznie obcych, zapożyczonych z języków zachodnich: *hacel, hacyk, hak, handlara, handlaš, handel, handlować, hybel, hyblować, Helyna, Heńko, huk, hukać, hucyć, hućne, hucny, hufnal, hycel* — w sumie 18 przykł.; 5) w wyrazach dźwiękonaśladowczych i wykrzyknikach: *ah'a, heć, hop, hopnoć, hyc, hycnoć* 'skoczyć', *knyhać śe* 'powoli wstawać z łóżka', *krahotać* 'głos żurawia', *kryhać* 'głos kury', *oh'o, śuhać* 'płukać pod bieżącą wodą', *uh'u* — w sumie 13 przykł.; 6) w wyrazach ekspresywnych: *laha, pšytahać* — 2 przykł.

Mniej powszechnie pojawia się twardość spółgłosek przed dawnymi samogłoskami *e, i*; występuje ona szczególnie licznie w wyrazach zapożyczonych z gwar ukraińskich (por. słownik). Spotykamy tę cechę nadto w nazwie miejscowej *Lubeńka* — urzędowe *Lubienka* [22] i w wyrażeniu *n'exai'no* 'poczekaj', od *niechać*. Sporadycznie występuje też miękkość przyimka *z* przed spółgłoskami miękkimi i jotą: *ź ńeźeli, ź jo* [23]. Miękka wymowa *ki, g'i, x'i, ke, g'e, x'e* nie zostawiła w gwarze Huszczy widocznych śladów.

Obok powyższych właściwości fonetycznych spotyka się w wyrazach rodzimych szereg fonetycznych cech ukraińskich, powstałych tu pod

---

[18] Cyran: *op. cit., s. 115.*

[19] Żyłko: *Howory ukrajińskoji mowy*, s. 70.

[20] K. Nitsch: *Dialekty języka polskiego* [w:] *Wybór pism polonistycznych*, t. 4, Wrocław 1958, s. 46.

[21] Kuraszkiewicz: *Dialektologia*, s. 311.

[22] *Urzędowe nazwy miejscowości i obiektów fizjograficznych*. 105. *Powiat bialski*, s. 27.

[23] Z. Klemensiewicz: *Szkic gramatycznej charakterystyki poetyckiego Języka Słowackiego*, „Język Polski" XXXI, 1951, s. 6.

wpływem podobnie brzmiących wyrazów ukraińskich. Wymienię tu następujące cechy:

1) przejście nagłosowego *a-* w *o-* w imionach zapożyczonych z języka greckiego.[24] Zjawisko to jest powszechne w sąsiednich gwarach ukraińskich, por. np. zapisy Bessaraby: *Oleksa, Oleksander, Ondrĭej, Oniśko, Ontŭon.*[25] W Huszczy obserwujemy to tylko w zdrobnieniach od imion *Aleksander* i *Aleksandra: Olek, Oleś, Olko, Oleśko, Ola, Olka;*

2) przejście śródgłosowego *-o-* w *-a-* przez analogię do podobnych wyrazów ukraińskich: *sacufka* — por. ukr. *šacovyća, šacevyća; skavronek* — por. ukr. półn.-gwar. *skavruᵘnek; skavycy* — por. ukr. gwar. *skavyčy*[26]; imię *Syman* — por. ukr. gwar. *Symʹań;*

3) tzw. harmonia wokaliczna: *argany, argańista, argańiśćina, argańiśćaŋka, argańiśćuk* — por. ukr. gwar. *arhany*[27];

4) zachowanie dawnego *y* w wyrazach: *syrovy, syrovʹizna, syrovʹiństfo*[28];

5) kontrakcja samogłosek w imionach: *Todor, Tofila;*

6) pełnogłos w wyrazach: *soroka, sorokos*[29], *zdorovʹaka* oraz wtórny pełnogłos w wyrazie *sołodecńik* obok *słodecńik* 'słonecznik'[30];

7) zastąpienie *f* przez *p* w imieniu *Stepan* i pochodnym *Stepańuk*[31];

8) stwardnienie *ń* przed *s, c*: *do Gdanska, na gośćincu, do konca, na koncu, łancux, słonce, tancovać; Mały Atlas Gwar Polskich* (t. VII mapa 323) notuje to zjawisko w wyrazie *słonce* tylko na pograniczu czeskim i wschodnim;

9) pomieszanie *s* i *ś* w wyrazach: *złośny* 'skłonny do gniewu', *spʹi* 'śpi'[32].

Na uwagę zasługuje także akcent. Normą mazowieckiej gwary Huszczy jest akcent na drugiej sylabie od końca. Niektóre wyrazy czy formy, przejęte z ukraińskiego, zachowują akcent na ostatniej sylabie, np.: *halʹaį, kudʹy*, oksyton występuje też w wyrazach rodzimych. Na wzór ukr. przysłówka *tamʹo* utworzono szereg zaimków i przysłówków, wzmoc-

---

[24] *Istoryczna hramatyka ukrajińskoji mowy*, Kyjiw 1957, s. 115—116.

[25] Bessaraba: *op. cit.*, s. 120.

[26] *Atlas gwar Lubelszczyzny* (skrót: AGL), mapa 89.

[27] J. Janów: *Gwara małoruska Moszkowiec i Siwki Naddniestrzańskiej z uwzględnieniem wsi okolicznych*, Lwów 1926, s. 76, 150.

[28] Brückner: *op. cit.*, s. 526.

[29] Hrynczenko: *op. cit.*, t. IV, s. 168.

[30] Przez analogię do *słodki — sołodkij*, por. zapisy we wsiach Ossowa, pow. Radzyń Podl., Boratyniec Ruski, pow. Siemiatycze i Rudka, pow. Łosice (AGL mapa 390).

[31] A. Baecklund: *Personal Names in Medieval Velikij Novgorod. I. Common Names*, Stockholm 1959, s. 59—62.

[32] Por. Klemensiewicz: *op. cit.*, s. 6.

nionych partykułą deiktyczną *o: h'eńźe'o, tak'o, t'aki'o, tam'o, t'amten'o, ten'o, t'endy'o, t'eraz'o, t'ylko'o, t'yle'o* [33]. Akcent oksytoniczny mają też dwuwyrazowe przysłówki typu: *co n'oc, co r'ok, co r'us* 'na każdym kroku', *na gv'ałt* 'bardzo prędko', *na kš'ys, na śm''yrć* 'zupełnie', *na zł'ość* itp. Zapewne i tu oddziałał wpływ ukraiński, jak pod Sejnami — białoruski [34]. Wpływ ukraiński zaznaczył się także w akcentowaniu form osobowych czasu przeszłego. Pod wpływem ukraińskim gwara Huszczy zatraciła końcówki (*ja vyseł, ty dava*ł itp.) i kiedy przez działanie polskiego języka literackiego końcówki pojawiają się na nowo, akcent zostaje na tej samej sylabie: *xć'eľiśmy, d'avałeś, kup''iľiśmy, m'ušałeś, p'ytałem, v''iźałeś, v'yruseś, v'ysetem, z'aiex'aľiśmy, z'ańusem, z'asnołem* itp. (formy poprawnościowe).

Oddziaływanie fonetyczne gwar ukraińskich na gwarę Huszczy miało więc szeroki zasięg.

2. WPŁYWY FLEKSYJNE

Elementy ukraińskie we fleksji są mniej liczne, ale o wiele bardziej konsekwentne. Powszechnie więc pojawia się końcówka *-a* w mianowniku l. poj. rzeczowników żeńskich, nie tylko w dawnych tematach na *na -*ū*, ale i w innych: *brukfa, cerkfa, gospodyńa, kaźa, kartofla, keseńa, koleja, krokfa, maźa, narośla, p'eśńa, płyśńa, važǫxfa*. Zjawisko to stwierdzają powszechnie wszyscy badacze, widoczne jest też ono w *Atlasie gwar Lubelszczyzny* (mapy 372, 383).

Z gwar ukraińskich przejęto też końcówkę *-am* w celowniku l. mn., powszechną dla wszystkich rodzajów: *dńam, źećam, kotam, krovam, kuram, kurcakam, lużam, naucyćelam, ocam, okam, ofaram, p'iąkam, śfińam, vrubelkam* itp. Końcówka *-om* jest w tym przypadku nowa i pojawia się pod wpływem polskiego języka literackiego.

Zaimek *on, ona, ono* ma w dalszej odmianie wyłącznie temat *j-*: *do jego, pšy jyj, z jo, z jym, do iyx* itp. Formy z *ń-* są nowe i odczuwane jako literackie.

Podobnie jest z enklitycznymi formami zaimków osobowych. W gwarze Huszczy są w użyciu tylko formy nieenklityczne, np.: *V'ele tyh bulǐonuf tob'e kup'ić?; Ja tob'e dam!; Komary ćeb'e pogryźli; Un xćał, zep jemu kabla kup'ić* [35].

---

[33] Por. K u r a s z k i e w i c z: *Dialektologia*, s. 312.

[34] T. Z d a n c e w i c z: *Wpływy litewskie i wschodniosłowiańskie w polskich gwarach pod Sejnami*, „Acta Baltico-Slavica" I, 1964, s. 235.

[35] Por. W. D o r o s z e w s k i: *Podstawy gramatyki polskiej*, Warszawa 1963, s. 222.

Z odmiany liczebników ukraińska jest końcówka miejscownika: *f seśćox, f śydm'ox.*

Wpływem ukraińskim należy też tłumaczyć sposób łączenia liczebników głównych z rzeczownikami. Zdarza się często, że po liczebnikach *dwa, trzy, cztery* używa się rzeczownika w dopełniaczu, a po liczebnikach *pięć, sześć* i dalszych — w mianowniku. Przykłady: *dv'e śfińuf, čšy domuf, śtyry ɨapkuf, p'yńć pap'yrosy, żeśeńć śl'ifki.*

Za wpływ ukraiński uważa się wyrównanie końcówek w bierniku l. poj. rodz. żeńskiego u rzeczowników zaimków i przymiotników[36]: *te głemboke studńe, take nove spudńice, tamte v'elg'e dyńe* itp. Zjawisko to — jako typowe dla wschodniej części województwa — stwierdza *Atlas gwar Lubelszczyzny* (mapa 32).

Powszechnym i częstym zjawiskiem fleksyjnym jest brak rozróżnienia rodzaju męsko-osobowego i żeńsko-rzeczowego. Przykłady: *apostoły, męscyzny, Ńymce, te muraże; Bogate luże naɨv'yncy skompe; To ɨakeś luże śfińovate; żeći bav'iľi śe; Ɨemu śe nog'i ńe zg'inaľi; Uńi ładńe kfitľi, te kfatki* itp. Fakt ten ma miejsce w całej Lubelszczyźnie, specyfiką wschodnią jest jednak orzeczenie z *-ľi* zamiast *-ły.*

Niewątpliwym wpływem ukraińskim jest odmiana czasownika *być* w czasie teraźniejszym, pozbawiona końcówek osobowych, których funkcję pełni zaimek: *ɨa ɨest, ty ɨest, un ɨest, my ɨest, vy iest, uni iest.* Przykłady w zdaniu: *A gžyby młode ɨest?; Ɨake to męze ɨest!; Ɨest monety vypukłe i fklęśle* itp.

Brakiem końcówek osobowych charakteryzuje się czas przeszły. Funkcję końcówek pełni tu właśnie zaimek osobowy: *my v'iżeľi; A ɨa fcorai położył śe, Olek mńe buźił ,ale ɨa ńe słysał. Ale ɨak p'orun čšaśnoł, to ɨa zerval śe od razu.* W gwarze starszego i średniego pokolenia zaimków nie opuszcza się i w innych czasach czy trybach: *A ɨa myślał, ze ty iżez do Tarkoskyx; Daɨ ty mńe ɨigłe z ńitko!; Ɨa pšyńose, ale vy sam'i m'ogľiby to zrob'ić; Ty muśis xfilke pocekać, as ɨa xlyp s p'eca povymam.* W gwarze młodego pokolenia zaimki są już opuszczane, a w czasie przeszłym pojawiają się końcówki, przy czym akcent spoczywa na trzeciej sylabie od końca, np.: *r'ob'iłem.*

Pod wpływem analogii do ukr. *zyjšoł, odyjšoł* itp. powstały męskie formy czasu przeszłego od *iść: seł, dóseł, obyseł, poseł, pudyseł, pšeseł, pšyseł, fseł, vyseł, zeseł,* typowe zresztą dla całej wschodniej Lubelszczyzny.[37] Dla gwar podhalańskich i południowo-śląskich notuje takie

[36] K u r a s z k i e w i c z: *op. cit.*, s. 311.

[37] AGL mapa 674.

formy Stieber jako powstałe pod wpływem języka słowackiego i czeskiego.[38]

Ukraińskiej proweniencji jest też użycie imiesłowu przysłówkowego uprzedniego w funkcji imiesłowu przysłówkowego współczesnego lub w funkcji zdania podrzędnego warunkowego. Przykłady: *Byfsy sklepovym, ńe pov'ińyn tyle p'ić; M'afsy byka, to zarobek ńezły iest; M'afsy prośucki, čšeba garki bruźić; Yźe boka napucyfsy; Na ranny był ślup, pocekafsy troxe; Pożżymafsy na słonecku, to mozna v nocy ńe spać* itp. Niekiedy imiesłów ten pełni funkcję imiesłowu przymiotnikowego biernego: *Un był troxe vyp'ifsy; Iesce vyp'ifsy był dobże i xćał p'ić; Set putp'ifsy i mało jego ńe rozjezał'i na gośćincu* itp.

Analogię w języku ukraińskim i w gwarach ukraińskich znajduje też zanik samogłoski w partykule *-by*[39]; przykłady: *χćała, zep jyj co dać; Un ceka, zeb vyp'ić; Zep ńe un, toby fpat; Zeb dostaż że ćylyńćiŋki!* itp.

3. WPŁYWY SŁOWOTWÓRCZE

Wpływy ukraińskie zaznaczają się tu przy 16 sufiksach, mających w ogromnej większości charakter ekspresywny.

Sufiksy *-aj* i *-ej* reprezentowane są tylko przez dwa przykłady: *Hał'aj* 'przezwiskowe określenie człowieka lubiącego wiele krzyczeć', *M'ixar'ej* 'przezwiskowe określenie człowieka o imieniu Michał, który wymawiał *ł* jak *r* i lubił gestykulować'. Przyrostki te występują wprawdzie w języku polskim[40], ale w języku ukraińskim są one częstsze[41], ponadto wątpliwości rozstrzyga akcent oksytoniczny. Oba przykłady mają charakter ekspresywny.

Przyrostek *-aka* występuje w 4 przykładach: w dwóch wyrazach zapożyczonych: *hulaka* 'lubiący hulać' i *zavad'jaka* oraz w dwóch wyrazach rodzimych: *rozrab'aka* 'chuligan' i *zdorov'aka* 'cherlak udający silnego'. W języku ukraińskim jest to przyrostek częsty i również ekspresywny.

Sufiks *-ec*, w postaci rozszerzonej *-eńec*, *-uv'ec*, tworzy nazwy mieszkańców okolicznych wsi: *bokińec* (od *Bokinka*), *dańec* (od *Dańce*), *kosoluv'ec* (od *Koszoły*), *kopyteńec* (od *Kopytnik*), *sap'yhuv'ec* (od *Sapiehów*), *viskuv'ec* (od *Wiski*). Przykłady powyższe, obok wielu innych, notuje też z tych okolic Bessaraba.[42] Jak stwierdziła B. Lindert, przyrostek *-ec*

[38] Z. Stieber: *Problem językowej i etnicznej odrębności Podhala*, Łódź 1947, s. 11.

[39] *Istoryczna hramatyka ukrajińskoji mowy*, s. 380.

[40] H. Gaertner: *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, Lwów 1938, s. 291—292.

[41] Ju. K. Red'ko: *Suczasni ukrajiński prizwyszcza*, Kyjiw 1966, s. 105, 119

[42] Bessaraba: *op. cit.*, s. 127.

służy do tworzenia nazw mieszkańców w językach wschodniosłowiańskich, a w województwie lubelskim występuje na terenie gwar ukraińskich.[43]

Przyrostki *-eńka, -eńko*, tak popularne w ukraińskich pieśniach ludowych[44], w Huszczy wystąpiły zaledwie kilka razy: *babuleńka, cureńka, mateńka, synoveńka*, też w pieśni weselnej: *liceńko*. Częste tu natomiast sufiksy przymiotnikowe *-uśeńki* i *-uteńki* są powszechne w wielu gwarach polskich i w języku literackim.

Niejasny na gruncie polskim jest sufiks *-eta*, nadającym utworzonym formacjom charakter zgrubiały. Gramatyki polskie go nie notują, spotykamy go natomiast wśród nazwisk ukraińskich, gdzie ma jednak niejasne znaczenie[45]. Zanotowałem 4 przykłady: *xłopeta* m. 'duży chłopak', *Haneta* ż. 'wysoka kobieta o imieniu *Anna*', *łepeta* m. 'duża głowa, łeb', *snopeta* m. 'duży snopek'.

Częsty i produktywny w gwarze huszczańskiej jest przyrostek zdrabniający *-ko*. W języku ukraińskim tworzył on hipocoristica od imion już w XIV w.[46], występuje często we współczesnym języku ukraińskim[47] oraz w ukraińskich i polskich gwarach wschodniej Polski[48]. W Huszczy zanotowałem 20 imion zdrobniałych z tym sufiksem: *Adolko, Anżżejko, Bolko, Ceśko, Felko, Geńko, Gżeśko, Heńko, Xypolitko, Jaśko, Juśko, Ludviśko, Mixałko, Mixaśko, Mećko, Oleśko, Olko, Saverko, Saveryńko, Vixtorko*. Przyrostek ten spotyka się również w wyrazach *vujko* i *stryjko*, które są typowe dla wschodniej Lubelszczyzny.[49]

Niewątpliwie najbardziej produktywnym sufiksem jest *-uk* (w postaci rozszerzonej *-cuk*), oznaczający pochodzenie od kogoś. Przyrostek ten jest typowy dla języka ukraińskiego[50], występuje licznie w gwarach ukraińskich i w sąsiadujących z nimi gwarach polskich[51]. W gwarze huszczańskiej najliczniej pojawia się on w określeniach dzieci od imie-

---

[43] B. Lindert: *Przyrostki tworzące nazwy mieszkańców na terenie województwa lubelskiego*, „Onomastica" VIII, 1961, s. 318—319; potwierdza to *Mały Atlas Gwar Polskich*, t. XI, mapa 506.

[44] M. Łesiów: Wstęp do P. Hołyszowej, s. 18—19.

[45] Red'ko: *op. cit.*, s. 124—125.

[46] L. L. Humećka: *Narys słowotworczoji systemy ukrajińskoji aktowoji mowy XIV—XV st.*, Kyjiw 1958, s. 13—14.

[47] Red'ko: *op. cit.*, s. 141—143.

[48] Janów: *op. cit.*, s. 148—149; Cyran: *op. cit.*, s. 181.

[49] A. Obrębska: *„Stryj, wuj, swak" w dialektach i historii języka polskiego*, Kraków 1929, s. 86, 94—95; M. Szymczak: *Nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego w historii i dialektach języka polskiego*, Warszawa 1966, s. 98, 101.

[50] Red'ko: *op. cit.*, s. 151—154.

[51] AGL mapy 65, 67, 68, 72, 73, 74, 118, 122; Cyran: *op. cit.*, s. 178.

nia, przezwiska, nazwiska czy zawodu ojca (rzadziej matki). Określenia te mają charakter przezwiskowy, niekiedy stabilizują się i przechodzą na wnuków czy prawnuków, ale produktywność ich wcale nie spada. Przykłady (wszystkie z akcentem paroksytonicznym):

1) od imion, np.: *Francuk* (od *Franc* 'Franciszek'), *Hanećuk* (od *Haneta* 'Anna'), *H'yrom'ińcuk* (od *Hieromin*, przekształcone *Hieronim*), *Krystośuk* (od *Krystos* 'Krzysztof), *Odverćuk* (od *Odwerty* 'Edward'), *Vicećuk* (od *Wicenty*) — w sumie 21 przykł.;

2) od nazwisk: *Kocuk* (od *Koc*), *P'ivońcuk* (od *Piwonii*) — 2 przykł.;

3) od nazw godności: *Vuićuk* (od *wójt*) — 1 przykł.;

4) od przezwisk i przydomków, np.: *Anderšuk* (od *Anders* 'służył w armii gen. Andersa'), *Byźbyluk* (od *Bydźbyło* 'miał powiedzenie: *być było*'), *Cixacuk* (od *Cichacz* 'wszystkich uciszał'), *Dańcuk* (od *Daniec* 'pochodził ze wsi Dańce'), *Greluk* (od *Grela* 'był muzykantem'), *Monicuk* (od *Monika* 'imię matki'), *Ofśańuk* (od *Owsian* 'podobno kradł owies'), *Partnoiiuk* (od *Partnoj* 'był krawcem'), *Reiyńćuk* (od *Rejent* 'wyglądał jak urzędnik'), *Saluk* (od *Sało* 'lubiał sadło'), *Txužuk* (od *Tchórz* 'ciągle smrodził'), *V'elgośuk* (od *Wielgos* 'był wysoki'), *Zaiončuk* (od *Zając* 'bał się wszystkiego') i in. — w sumie 33 przykł.

Formant *-uk* tworzy też nazwy istot młodych, niedorosłych (16 przykładów): *ćeluk, g'ęśuk, iagńuk, kacuk, koćuk, kożuk, kuropatfuk, prośuk, pśuk scećuk, vrońuk, vrubluk, źreb'uk;* też istot ludzkich: *argańiśćuk, żećuk, vuićuk*. Pojawia się on w dwóch apelatywach: *iarcuk* i *maśluk*, a także w nazwiskach ludzi, którzy przybyli do Huszczy z okolicznych wsi ukraińskich.

Silne zabarwienie pejoratywne ma sufiks *-uga*, przejęty z ukr. *-uha* [52], występujący w wyrazie zapożyczonym *pleťuha* obok spolszczonego *plećuga* 'papla'.

Formacje z sufiksalnym *-ch-* są typowe dla wszystkich języków słowiańskich.[53] Gwara Huszczy ma ich jednak mniej niż okoliczne gwary ukraińskie i niektóre wyrazy z sufiksami *-ixa, -ux, -uxa* są zapożyczeniami ukraińskimi: *sfatixa* (rodzime: *sfatka*), *scav'ux* (rodzime: *scaf*), *kfoktuxa* (rodzime: *kfoka*), *młoduxa* obok *mołoduxa* (rodzime: *młoda, panna młoda*), *śfekruxa* (rodzime: *śfekra*). Ukraiński charakter ma przyrostek *-ixa* w nazwie łąki *Ianixa* (nazwa dzierżawcza, od *Jan*). Jak stwierdzili P. Smoczyński i M. Łesiów [54], w tej funkcji przyrostek ten występuje w całej Lubelszczyźnie, ale częstszy jest w jej wschodniej części. Wschodniosłowiański, ukraiński charakter może mieć przyrostek *-icha*

[52] Red'ko: *op. cit*, s. 150.

[53] P. Smoczyński: *Słowiańskie imiona pospolite i własne z podstawowym -ch- w części sufiksalnej*, Łódź 1963, *passim*.

[54] *Ibid.*, s. 86; M. Łesiów: *Terenowe nazwy własne*, maszynopis.

określający żonę od przezwiska męża; w Huszczy zanotowałem cztery przykłady: *Anderśixa* (od *Anders*), *Byźbyłixa* (od *Bydźbyło*), *Sałixa* (od *Sało*), *Velgośixa* (od *Wielgos*). Wszystkie przytoczone przykłady są zabarwione ekspresywnie i określają stare zamężne kobiety. Formacje takie są rzadsze w gwarach rdzennie polskich, a częstsze w językach wschodniosłowiańskich.[55]

W języku polskim rzadki jest również przyrostek *-un;* dodawany on jest do podstawy czasownikowej, oznacza osobę skłonną do wykonywania danej czynności i ma pejoratywne zabarwienie.[56] Zanotowałem 9 przykł.: *gv'izdun, įedun, kšykun, łopotun* 'papla', *p'yrdun, p'iskun, śikun, śfistun, vžaskun,* nadto jedną formację odprzymiotnikową: *pstrun* 'określenie pstrego ptaka'.

Specyficzny dla omawianej gwary jest przyrostek *-uscek* (liter. *-uszczek*). Ze znanych mi opracowań podobny przykład podaje tylko Cyran spod Siedlec: *końuscki'*, objaśniający go jako zagadkowy.[57] Zapisałem cztery przykłady: *gžeb'uscek* 'mały grzebień', *kam'uscek* 'mały kamień', *końuscek* obok *końusek* 'zdrobn. od *koniec'*, *žem'uscek* 'zdrobn. od *rzemyk'*. Jest to przyrostek zdrabniający i należy go objaśnić jako kontaminację dwóch innych przyrostków, częstych w gwarze Huszczy: *-uszek*, tworzącego zdrobnienia i przymiotnikowego *-uszczy*, przejętego z gwar ukraińskich, a mającego charakter ekspresywny (por. niżej).

Gwarowy wschodniosłowiański zasięg ma przymiotnikowy sufiks *-ovaty*.[58] W przeważającej ilości (ponad 50 przykł.) jest on tworzony od podstawy przymiotnikowej; oznacza wtedy osłabienie cechy wyrażonej w podstawie i odpowiada polskiemu przyrostkowi *-awy*. Niektóre przykłady: *bajkovaty* 'dość dobry', *b'ałovaty, brudnovaty, ćepłovaty, dalekovaty, długovaty, durnovaty, gęstovaty, głuxovaty, luźnovaty, ładnovaty, możlivovaty* 'znośny', *ńicegovaty* 'dość dobry', *podłovaty, pruźnovaty, słotkovaty, sporovaty, srackovaty* 'niezupełnie żółty', *suxovaty, ślypovaty, vidnovaty, velgovaty, zdrovovaty*. Przy podstawie rzeczownikowej formant *-ovaty* oznacza podobieństwo lub skłonność do danej cechy (ponad 30 przykł.), np.: *gamońovaty, głupkovaty, guzovaty, łisajovaty, śfińovaty, vołovaty, zakalcovaty*. Obok wymienionych przymiotników występują też przysłówki z przyrostkiem *-ovato*. Na Lubelszczyźnie przyrostek *-ovaty* podobnie jak *-ovatka*, występuje w nazwach terenowych na terenie gwar ukraińskich.[59]

---

[55] Smoczyński: *op. cit.*, s. 68—69.

[56] Red'ko: *op. cit.*, s. 155—156; Cyran: *op. cit.*, s. 183.

[57] Cyran: *op. cit.*, s. 141.

[58] W woj. białostockim jest to wpływ białoruski, por. Zdancewicz: *op. cit.*, s. 240.

[59] Łesiów: *op. cit.*

Z sufiksów przymiotnikowych, przejętych z gwar wschodniosłowiańskich, wymienię jeszcze *-uscy* (*-uszczy*). Pochodzi on najprawdopodobniej z języka cerkiewno-słowiańskiego, z którego przeszedł do białoruskiego i ukraińskiego.[60] Tworzony jest on od podstawy czasownikowej i oznacza to samo, co imiesłów przymiotnikowy czynny, ma jedynie dodatkowo walor ekspresywny. Zanotowałem 15 przykł.: *boiuscy, boluscy, goiuscy, gżeiuscy, kip'uscy, koluscy, leiuscy śe, lep'uscy, paxńuscy, p'ekuscy, sap'uscy, śm'iuscy (śe), śm'yrźuscy, śfyžb'uscy, zyv'uscy.*

Ukraińskiego pochodzenia jest również przysłówkowy sufiks *-o*, występujący często zamiast polskiego *-e*, np.: *cuło, na dobro, żivno, faino, strasno, fceśno* itp.[61] oraz przyrostek czasownikowy *-uvać* w miejsce pol. *-ować, -yvać*, np.: *oboruvać, opatruvać, pokazuvać, pšelatuvać, rospytuvać śe, usługuvać, zgaduvać* itp.

4. WPŁYWY SKŁADNIOWE

Wpływy gwar ukraińskich na gwarę huszczańską ograniczają się w zakresie składni do dwóch zjawisk, związanych z orzeczeniem imiennym: opuszczania łącznika *jest* i do umieszczania orzecznika rzeczownikowego w mianowniku.

W wymowie starszego i średniego pokolenia łącznik w orzeczeniu imiennym nie występuje, por. przykłady: *Una dobra żefcyna; Tamte antonufki fceśńyise, a te puźńyise; Nasa Ńuśa bžuxate bapsko take; Ty taka cervona, a un b'yluńi; Tam żym čyzyisa; Tu ńe goronco* itp. Użycie *jest* odczuwa się jako wymowę literacką.

Również systemową cechą jest stawianie orzecznika rzeczownikowego w mianowniku. Przykłady: *Un pšed voino bogaz był; Vaisman iu stare Zyźisko był* itp.

Można nadto przyjąć pośrednictwo gwar ukraińskich w zapożyczeniu rosyjskiej konstrukcji składniowej *u mnie jest*, używanej powszechnie zamiast *ja mam*.[62] Przykłady: *U nas iest ius pare viśenkuf; U Olka ie taki bal; U ćeb'e iesce gorse kartofle; U iyx marna gospodarka; U naž žževa ńic ńy ma.*

5. WPŁYWY LEKSYKALNE I FRAZEOLOGICZNE

Ukraińskie zapożyczenia leksykalne są w gwarze Huszczy bardzo liczne, zanotowałem bowiem aż 216 wyrazów. Oto ich pełny wykaz:

---

[60] Janów: *op. cit.*, s. 90; Zdancewicz: *op. cit.*, s. 238—239.

[61] Por. S. Hrabec *Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVII w.*, Toruń 1949, s. 83.

[62] Zdancewicz: *op. cit.*, s. 242; H. Safarewiczowa: *Oboczność ja imieju i u menia jest w języku rosyjskim dawniej i dziś.* Wrocław 1964, passim.

bajki 'dość dobry', wyraz spotykany u Bessar. 318; SGP I 38 notuje z Podlasia i Mazowsza.[63]

bandurek 'okap nad kominkiem'; w postaci *bołdur, bovdur* zapisywany w różnych gwarach ukr., wyraz *bandur* 'ts.' zapisał Pleszcz. 32 koło Międzyrzeca.

barys 'litkup', u Hryncz. I 30 *baryš*, według Vasm. I 59 wyraz typowy dla języków wschodniosłowiańskich.

błahy 'lichy', stara polska pożyczka z ukr.[64], notuje Łysenko (*Słownyk dialektnoji leksyky serednioho i schidnioho Polissja*, Kyjiw 1961, s. 18).

bodńa 'niska szeroka beczułka do przechowywania pokarmów (sadła, mąki. kaszy itp.)', powszechne w gwarach ukr. i we wsch. Polsce, pol. *bednia*, ps. * *bъdьnja*.[65]

braha 'zacior na wódkę', według Brücknera 38 i Vasm. I 116 ukr.

braccyk 'świecki pomocnik zakrystiana', notują SGP I 116 i Kolberg I 35 ze wsch. Polski.

bžexać '1. szczekać (o psie), 2. kłamać', Kolberg I 63, SGP I 117 i AGL mapa 89 podają ze wsch. Lubelszczyzny.

buźyń, mc. *v budńu* 'dzień powszedni' i przym. *buźynny* 'powszedni', u Hryncz. I 105 *buddeń, budennyj*, notują Kolberg II 240, Bessar. 301 i Pleszcz. 32.

buhaj 'niekastrowany wół', u Hryncz. I 105 *buhaj*, powszechne w pol. języku literackim, na Lubelszczyźnie tylko w gwarach wschodnich (AGL mapa 78).

bulba 'ziemniak', u Hryncz. I 109 *bulba*; w jęz. ukr. pożyczka polska z *bulwa*[66], MAGP t. XI mapa 545 notuje tylko na wschodzie Polski.

cebeńić '1. o deszczu: silnie padać, 2. szybko rwać owoce', por. u Hryncz. IV 426 *cebenyty* 'silnie się lać'.

ceźiłko 'szmatka do cedzenia mleka', według AGL mapa 522 spotykane tylko w ukr. gwarach województwa.

cerkf'a obok *cerkef* 'kościół prawosławny', u Hryncz. IV 427 *cerkva* 'ts.'.

xata 'dom mieszkalny', wyraz występuje w pol. jęz. literackim i w gwarach półn.-pol. (*Studia warmińsko-mazurskie*, t. I s. 18), ale obcy jest

---

[63] Skróty: SGP = J. Karłowicz: *Słownik gwar polskich*, t. 1—6, Warszawa 1900—1911; Hryncz. = Hrynczenko, *op. cit.*; Bessar = Bessaraba: *op. cit.*; Pleszcz. = Pleszczyński: *op. cit.*; Vasm. = Vasmer: *op. cit.*; Kolberg = Kolberg: *Chełmskie*; AGL = *Atlas gwar Lubelszczyzny*; MAGP = *Mały Atlas Gwar Polskich*; Brückner = Brückner: *Słownik etymologiczny*; Sławski = Sławski: *op. cit.*; Kuraszkiewicz = Kuraszkiewicz: *Dialektologia*.

[64] T. Lehr-Spławiński: *Stosunki pokrewieństwa języków ruskich*, „Rocznik Slawistyczny" 1921—1822, IX, s. 38.

[65] J. B. Rudnyćkyj: *An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language*, Part 2, Winnipeg 1963, s. 160.

[66] R. Richhardt: *Polnische Lehnwörter im Ukrainischen*, Berlin 1957, s. 38.

innym polskim gwarom [67]; Brückner 177 uważa za pożyczkę ruską.

xfoscka 'skrzyp', u Hryncz. IV 395 *xvošč*; notują Kolberg I 94 i Bessar. 145; ukr. *chvo-*.

ćux 'pies', zdr. *ćusek*, częste w sąsiednich gwarach ukr., notują dla tych stron: Bessar. 316 i AGL mapa 73.

cyp 'pęd cebuli', u Hryncz. IV 428 *cybok, cybuk*, notuje Janów, *Gwara małoruska*, s. 155: *cybux*.

cemer 'roślina, Veratrum', u Hryncz. IV 451 *čemeryća;* w jęz. pol. jest nagłosowe *ć-*, postać z *č-* jest formą wsch.-słow.[68]

ceremxa 'krzew', u Hryncz. IV 455 *čeremuxa* i *čeremxa*, dla tych okolic notują Bessar. 316 i Pleszcz 112; ukr. pełnogłos.

cerep'any 'gliniany' u Hryncz. IV 456 *čerep'annyi* 'ts.', ukr. pełnogłos.

cereśńa 'drzewo owocowe i owoc', u Hryncz. IV 456 *čereśńa*, wg AGL mapa 359 na wschodzie Lubelszczyzny, MAGP, t. VIII, mapa 375 notuje w całej Polsce; dawna fonetyczna pożyczka ukr.

člov'ecek 'punkcik w źrenicy', u Hryncz. IV 469 *čolov'ičok;* notują Bessar. 316 i Cyran 224, wyraz ukr.[69]

ćort 'diabeł', u Hryncz. IV 472 *čort;* ukr. *-or-* z ps. *r* sonans.

ćortopłox 'roślina', u Hryncz. IV 473 *čortopołox*.

cuło 'czujnie', u Hryncz. IV 477 *čuło* 'ts.'.

custry 'mający dobry węch', u Hryncz. IV 478—479 *čustryj*.

ďitko 'dziadek', żartobliwy cytat fonetyczny, przejęty z sąsiednich gwar gwar ukr., u Hryncz. I 358—359 *did, didok* 'ts.'.

ďitki 'dzieci', żartobliwy cytat fonetyczny, przejęty z sąsiednich gwar ukr., u Hryncz. I 392 *ditky*.

ďjak 'duchowny w kościele prawosławnym', u Hryncz. I 393 *dijakon, djakon*.

dobav'ić 'dodać, dołożyć', u Hryncz. I 415 *dobavyty*.

dońća 'mała dziewczynka', u Hryncz. I 421 *dońa, dońka* 'córka'.

dotela 'dotąd', ukr. *dotil* 'ts.' [70], SGP I 359—360 podaje z różnych stron Polski; por. *stela, stamtela*.

druxna 'panna na weselu', zdrobn. *drux'eńka*, u Hryncz. I 450 *druxna*, Sławski I 170 uważa za ruskie.

druzny 'przyjazny, życzliwy', u Hryncz. I 449 *družnij* 'ts.'.

duha 'drewniany pałąk przy chomącie', u Hryncz. I 453 *duha;* SGP I 390 i AGL mapa 632 notują ze wschodu; ps. **dǫga*.

---

[67] MAGP, t. I, mapa 1.

[68] Brückner: *op. cit.*, s. 62.

[69] A. Śmieszek: *Polski człowieczek 'źrenica' i kilka semicko-indoeuropejskich analogii znaczeniowych*, „Język Polski" II, 1914, s. 123.

[70] Z. Kuzela, J. Rudnyćkyj: *Ukrainisch-deutsches Wörterbuch*, Leipzig 1943, s. 197.

durak, dureń i pokrewne: *durńica, durńicka, durnota, durny, durnieć, durnovaty, dużyć* itp. (w sumie około 30 wyrazów); według Brücknera 104 i Sławskiego I 180, rdzeń ruski.

gajić 'marnować czas', u Hryncz. I 277 *hajity;* w tym znaczeniu tylko na wschodzie Lubelszczyzny (AGL mapa 325).

gńiłka 'ulęgałka', u Hryncz. I 293 *hnyłka,* notują: Bessar. 303 i Cyran 226; AGL mapa 355 podaje tylko na wsch. województwa.

grebla 'grobla', zdrobn. *grebelka,* u Hryncz. I 324 *hrebla, hrebelka;* AGL mapa 736 i M. Łesiów [71] podają postać z *greb-, hreb-* tylko ze wschodu Lubelszczyzny.

hałaj 'krzykacz', u Hryncz. I 267 *hałaj, hałajko* 'ts.'.

hamza 'potrawa z rozgniecionych gotowanych ziemniaków z mąką', u Hryncz. I 270 *hamuz* 'miazga'.

harhara 'niezgrabny przedmiot lub kobieta', u Hryncz. I 273 ts.

het '1. precz, 2. daleko', u Hryncz. I 280—281 *het* 'ts.', notuje Bessar. 303.

hen obok *en, heńże, h'eńże'o, ońże* 'tam dalek', u Hryncz. I 279 *hen, hende;* notuje W. Kuraszkiewicz (*Dialektologia,* s. 312), zanik *h-* jest na kresach zjawiskiem starym.[72]

hujdać 'kołysać', u Hryncz. I 290 *hojdaty,* notują: Bessar. 303, Kuraszkiewicz (*Dialektologia,* s. 311) i Kolberg I 75.

holopa 'duża, niezgrabna noga', u Hryncz. I 306 *holopa,* notują: Bessar. 303, Kolberg I 58, Pleszcz. 35 i SGP II 187 (na wsch. Lubelszczyźnie).

hołobla 'jeden z dwu dyszli u woza', u Hryncz. I 301 *hołobla, ohłobla,* wyraz znany na całej Lubelszczyźnie (AGL mapa 360) oraz na Warmii i Mazurach (*Studia warm.-maz.,* t. II, s. 46); ukr. wtórny pełnogłos, ps. **glob-*[73].

hołuza '1. bardzo zimna potrawa, 2. flegmatyczny człowiek', u Hryncz. I 306, 268 *hołuza, haluza* tylko w znaczeniu 'gałąź', podaje *Słownik Warszawski* w znaczeniu 'stara baba' [74].

hryć 'prosty, nieokrzesany człowiek', u Hryncz. IV 551 *Hryć* 'imie zdrobn. od *Hryhory*'.

huba, hubka 'grzyb', u Hryncz. I 335 *hubka;* wg Sławskiego I 431, ogólnopolskie, ale stara pożyczka ukr.

hulać 'bawić się', u Hryncz. I 338 *hulaty* 'ts.'.

hulaka 'lubiący się bawić', u Hryncz. I 337 *hulaka* 'ts.'.

---

[71] M. Łesiów: *Elementy wschodniosłowiańskie,* maszynopis.

[72] Por. M. Łesiów: *Skąd się wzięła nazwa Hrubieszów,* „Onomastica" VI, 1960, s. 109—110; S Warchoł: *Nazwy miast Lubelszczyzny,* Lublin 1964, s. 73—74.

[73] Sławski: *op. cit.,* t. I, s. 426.

[74] J. Karłowicz, A. A. Kryński, W. Niedźwiedzki: *Słownik języka polskiego,* t. II, Warszawa 1902, s. 51.

hurba 'zaspy śnieżne', u Hryncz. I 340, IV 530 *hurba, jurba* 'tłum'; wg Doroszewskiego (*Słownik jęz. pol.*, t. III, s. 137) — z ukr.

hurma 'tłum', por. u Szyły, *Piwdenno-zachidni howory*, s. 243.

jarcuk 'pierworodny szczeniak, z czarnym podniebieniem, jego ukąszenie podobno trudno się goi', u Hryncz. IV 543 *jarčuk* 'ts.', AGL mapa 74 rejestruje ten wyraz z gwar ukr., SGP II 233 ma z Chełmskiego.

Juska 'barszcz z krwi zwierzęcej', u Hryncz. IV 532 *juxa, juška* 'ts.', notują: Kolberg I 58, Bessar. 317 i AGL mapa 562 na wschodzie województwa.

kaban 'wieprz', u Hryncz. II 202 ts., SGP II 283 notuje ze wschodu, Sławski II 8—9 uważa za pożyczkę ukr. lub brus.

kacap 'pejoratywna nazwa Rosjanina' i przym. *kacapski*, u Hryncz. II 226—227 *kacap, kacapśkyi;* SGP II 285 podaje ze wschodu i Krakowskiego, Sławski II 12 traktuje jako ukr. określenie Rosjan (przedrostek *ka-* i rdzeń *cap* 'kozioł', bo z brodą).

kacan 'głąb od kapusty', u Hryncz. II 227 *kačan;* notują: Kolberg II 239, Pleszcz. 35, SGP II 286 ze wsch., Żyłko (*Howory*, s. 35) jako zachodnio-poleskie i Sławski II 13—14 jako ukr. lub brus.

kidać, kinoć 'rzucać, rzucić', liczne urobienia z wszystkimi przedrostkam; u Hryncz. II 237 *kydaty kynuty;* SGP II 337 podaje z różnych stron Polski, Sławski II 136—137 uważa za wyraz polski, ale AGL mapa 29 rejestruje tylko we wsch. części województwa, na tym terenie może to być zatem pożyczka ukr.

kłomla 'sieć na ryby', notują: Kolberg I 99 z Chełmskiego, Cyran 135 spod Siedlec, SGP II 378 z kresów wsch. i Kujaw; Sławski II 262 uważa za ruskie.

koćuba 'kosior do wygarniania węgli z pieca', u Hryncz. II 295 *koćuba*, SGP II 392 podaje z różnych stron Polski. Istnieją dwa stanowiska: że jest to ukr. pożyczka z polskiego (Berneker, Richhardt) lub polska z ukr. (Brückner, Sławski, Cyran 225). Kwestię co do badanej gwary rozstrzyga AGL (mapa 460), który wyraz ten rejestruje tylko we wsch. części Lubelszczyzny.

kołyxać 'kołysać', u Hryncz. II 268—269 *kołyxaty*, SGP II 409—410 podaje ze wsch., Sławski II 376 uważa za ruskie.

kołzać śe, kołznoć śe 'ślizgać się, poślizgnąć się', u Hryncz. II 261 *kovzatyśa*, AGL mapa 717 notuje wyraz *kowzanka* na wsch.

końusyna 'koniczyna', u Hryncz. II 279 *końušyna*, AGL mapa 253 i MAGP t. VI mapa 291 podają postaci z *-uš-* na terenie gwar ukr.

koster, zdrobn. *kosterek* 'stos ułożonych drewek', u Hryncz. II 291 *koster* 'ts.'.

krasanka 'malowane jajko wielkanocne', u Hryncz. II 301 *krašanka;* SGP

II 472 podaje ze wsch., Kolberg I 65 i Pleszcz. 87 jako wyłącznie ruskie, Brückner 264 uważa za ruskie.

krupka, zdrobn. *krubecka* 'słomiany koszyczek na plewę', u Hryncz. II 285 *korob, korobka*, AGL mapa 240 ma tylko na terenie ukr.

krucek 'haczyk do pieca', u Hryncz. II 313, 316 *kručok, kr'učok;* Sławski III 169 uważa za wschodnie.

Kryńki 'nazwa lasu, leżącego koło strumyka', zdr. od *krynica;* u Hryncz. II 306 *kryńyća;* M. Łesiów (*Terenowe nazwy własne Lubelszczyzny*) notuje tylko na wschodzie województwa.

Krysoły 'nazwa łąki w lesie' wiąże się z ukr. *kryšyty* 'rąbać, ciąć' (Hryncz. II 308).

kuca 'komórka dla drobiu pod piecem', u Hryncz. II 334 *kuča;* notują: Kolberg I 95, Pleszcz. 36, Kuraszkiewicz, *Dialektologia* s. 312 i Łysenko 38.

kud'y 'wykrzynik dla odpędzenia konia', u Hryncz. II 319 ts.

kuľik 'wiązka obitych snopków lnu, przeznaczonych do moczenia w wodzie', u Hryncz. II 312—313 *kuľ, kuľyk* 'wymłócony snop'.

kurdupel 'przezwiskowe: mały człowiek', u Hryncz. II 329 *kurdupeľ* 'karzełek', Brückner 283 uważa za wschodnie.

kutĵa 'potrawa wigilijna ze słodkiej kaszy', u Hryncz. II 333 *kuta;* notują: Kolberg I 65, Bessar. 307, SGP II 509 jako podlaskie i wsch., AGL mapa 516 tylko na wschodzie województwa.

kfoktuxa 'kwoka, kura wysiadująca jaja', u Hryncz. II 234 *kvoktuxa;* w *Studiach warm.-maz.* (t. III, s. 58) objaśnione jako kontaminacja wyrazów *koktux* i *kvoka!*

lem'exa 'flegmatyk', u Hryncz. II 354 *łemexa* 'ts.', urobienie od *łemiška* 'nazwa potrawy'.

ładyska 'dzbanek gliniany', u Hryncz. I 287 *hładyš;* notują: Kolberg I 84, Bessar. 303, Cyran 224, AGL mapa 439 (tylko na terenie ukr.); co do zaniku *h-* por. *hen.*

łatac 'roślina błotna, kaczeniec', u Hryncz. II 347 *łatač;* notują: Bessar. 307, Cyran 179 i Harhala.[75]

łoxyńa 'roślina leśna', u Hryncz. II 378 ts.; notują: Bessar. 308, SGP III 74 z kresów wsch. i Makowiecki z jęz. ukr.[76]; Steffen uważa za pożyczkę ukr.[77]

---

[75] W. Harhala: *Gwara polska wsi Komarno*, „Lud Słowiański" 1931, s. 90 A.

[76] W. Makowiecki: *Słownik botaniczny łacińsko-małoruski*, Kraków 1936, s. 390.

[77] A. Steffen: *Rozważania etymologiczne. 9. Pol. włochynie* ‖ *łochynie 'Vaccinium uliginosum'*, „Język Polski" XLVIII, 1938, s. 136—138.

łoza 'wierzba', pochodne: *łoźina, łozovy,* u Hryncz. II 375 *łoza,* Budziszewska uważa za wsch.-słowiańskie [78]; częste w nazwach terenowych we wsch. Lubelszczyźnie [79].

łucyna 'łuczywo', u Hryncz. II 383 ts., notują: Kolberg I 74 w Chełmskim, SGP III 81 z kresów wsch. i AGL mapa 428 z półn.-wsch. Lubelszczyzny

mamałyga 'rzadka, niesmaczna potrawa', u Hryncz. II 403 *mamałyha* 'rodzaj potrawy', SGP III 108 podaje ze wschodu, Brückner 321 uważa za pożyczkę ukr.

maśluk 'rodzaj grzyba', u Hryncz. II 408 *maśĺuk,* Bartnicka podaje z *-uk* na wschodzie Lubelszczyzny.[80]

meska 'zbiorowo o małych owadach', u Hryncz. II 451 *moška* 'ts'.

młoduxa, mołoduxa 'panna młoda', u Hryncz. II 442 *mołoduxa* 'ts.'.

mołokita 'wierzba błotna', notuje Bessar. 308; Vasmer II 151 wyprowadza od rdzenia **molk-* 'bagno, błoto', ukr pełnogłos.

mozol 'rana, odcisk' u Hryncz. II 439 *mozoĺa,* notuje Pleszcz. 37, SGP III 180 z *-z-* zapisuje na wsch., Brückner 346 uważa za wsch.

mudrovać 'figlować, bawić się', pochodne: *pomudrovać, mudrośńik;* u Hryncz. II 452 *mudruvaty,* notują Kolberg II 240 i Bessar. 308, ps. rdzeń **mǫdr-*.

mulać 'obcierać (w bucie, pod chomątem)', u Hryncz. II 454 *muĺaty* 'ts.', Brückner 348 uważa za stpol.

muraxa, zdrobn. *murascka* 'mrówka', u Hryncz. II 455 *muraška,* notują: Bessar. 308 i Kuraszkiewicz, *Dialektologia,* s. 312; SGP III 193 i MAGP t. X mapa 421 podają ze wsch.

muvĺać 'powiadać', u Hryncz. II 437 *movĺaty* 'ts.'.

nabedryĺki 'szory', SGP III 214 notuje z Litwy; ukr. twardość spółgłosek *b* i *r*.

nabundožyć śe 'napuszyć się', kontaminacja ukr. *bunďučytyśa* (Hryncz. I 110) i pol., rodzimego w gwarze *naĵindycyć śe*; por. u Doroszewskiego (*Słownik jęz. pol.,* t. X, s. 426) *zabundiuczyć się* 'wpaść w gniew, rozzłościć się', regionalizm wsch. u Łozińskiego.

nadvurńik 'prosiak do tuczenia', u Hryncz. II 480 *nadvirnyĵ kaban,* AGL mapa 69 rejestruje na terenie gwar ukr.

nahaĵa 'rodzaj bicza', z ros. *nagaĵ* przez ukr. *nahaĵ* (Hryncz. II 475).

---

[78] W. Budziszewska: *Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej,* Wrocław 1965, s. 280.

[79] *Urzędowe nazwy miejscowości i obiektów fizjograficznych.* 105. *Powiat bialski,* s. 34; 121. *Pow. włodawski,* s. 5; 122. *Pow. zamojski,* s. 30.

[80] B. Bartnicka-Dąbkowska: *Polskie ludowe nazwy grzybów,* Wrocław 1964, mapa.

nasat 'kierownik u wozu', u Hryncz. II 518 *nasad*; SGP III 264 i MAGP t. I mapa 27 notują w różnych stronach Polski, ale Cyran 224 podaje jako ukr., a AGL mapa 624 rejestruje tylko na terenie ukr.

ńedolyndek 'przedwcześnie zwiędły owoc', por. u Hryncz. II 545 *nedoľudok* 'nic nie wart człowiek'.

ńedorudek 'przedwcześnie zwiędły owoc', por. u Hryncz. II 545 *nedorudek* 'niedonoszony płód'.

ńevestka 'synowa', u Hryncz. II 540 *nevistka* 'ts.', powszechne w gwarach ukr. i sąsiadujących z nimi polskich; SGP III 316 notuje także na Śląsku i w Poznańskim, a Brückner zna w staropolszczyźnie do XVI w. (s. 362); w gwarze Huszczy pożyczka ukr. lub archaizm zachowany pod wpływem ukr.[81]

nu 'no (wykrzyknik)', u Hryncz. II 571—571 ts.

obycajka 'otok przetaku', u Hryncz. III 9 *obyčaj*, notują: Cyran 227 i Łesiów.[82]

oxoza 'moczar porosły krzakami', też nazwa lasu *Oxoza;* notują: Bessar. 310, Pleszcz. 39, SGP III 383, jest w licznych nazwach miejscowych i terenowych. W. Taszycki objaśnia nazwę miejscową *Ochodza*, ps. **O-xod-ja*, jako 'ziemię, którą obdarowany mógł obejść w ciągu jednego dnia'[83], w nazwie bagna występuje raczej znaczenie 'miejsce, które należy obejść, wyminąć'; ukr. *ż* (w mazurzeniu *z*).

otava 'trawa koszona drugi raz', u Hryncz. III 74 ts., Vasmer II 289 i Brückner uważają za ogólnosłowiańskie, AGL mapa 266 podaje tylko na wschodzie województwa

okłota 'snop zboża po wymłóceniu', u Hryncz. III 48 *okołot;* notują: Bessar. 155, Pleszcz. 39, Cyran 214 i AGL mapa 266 na wsch.

otoxa 'wić przy hołobli', u Hryncz. III 75 *otesa*, AGL mapa 631 podaje z *-t-* tylko na wschodzie Lubelszczyzny.

palcatka 'rękawiczka z 5 palcami', u Hryncz. III 90 *paľčatka*, notują: Kolberg I 49, II 241 i SGP III 13.

palarus 'paraliż', u Hryncz. III 96 *paraliž, paraľuš*, notują: Kolberg II 241, Pleszcz. 40, Bessar 310.

paska 'święcone na Wielkanoc', u Hryncz. III 99 ts., notują: Kolberg I 65 i Fischer[84], AGL mapa 493 ma ze wschodu.

pełńica 'szklanka pełna kwasu, podawana pannie młodej', u Hryncz. III

---

[8] Szymczak: *op. cit.*, s. 165—166.

[82] Łesiów: Wstęp do P. Hołyszowej, s. 172.

[83] W. Taszycki: *Nazwy miejscowe kulturalne* [w:] *Rozprawy i studia polonistyczne*, t. I, Wrocław 1958, s. 225.

[84] A. Fischer: *Rusini. Zarys etnografji Rusi*, Lwów 1928, s. 120.

225 *pownyća* 'pełne naczynie', w Chełmskim notują: Kolberg i Łesiów.[85]

perc, percunek — w wyrażeniach: *dać komu percu* 'zwymyślać', *m'yć s kym percunek* 'mieć z kim kłopot', u Hryncz. III 147 *perec* 'pieprz', *percuvaty* 'wymyślać', por. pol. *opieprzać.*

plaśkaty 'płaski', u Hryncz. III 195 *pleskatyj* 'ts.', w tej postaci fonetycznej AGL mapa 499 notuje tylko na wsch. Lubelszczyzny

pletuha, spolszcz. *plećuga,* zdr. *pletuska* i *pletoyka* 'papla', u Hryncz. III 194 *pletuha* 'ts.', SGP IV 120 podaje *pleciuga* z różnych stron Polski, ale fonetyka wskazuje na pożyczkę ukr.

pudbołotuxa, zdr. *pudbołotuska* 'grzyb rosnący w podmokłym lesie', u Kolberga II 187 *prybołotuchy,* Bartnicka notuje nazwy *podbołociuszka* i *podbołotucha* w Łosicach (pow. Hrubieszów) i w Sidorkach (pow. Biała Podl.), ukr. pełnogłos.

puddub'yń 'grzyb szatan, rosnący zwykle pod dębem', u Hryncz. III 165 *piddubeń* 'ts.', Bartnicka notuje w Żukach (pow. Biała Podl.), Wisznicach (pow. Włodawa) i Zalesiu (pow. Siemiatycze).

popaďa 'żona popa', u Hryncz. III 320 ts.

pośle 'po', u Hryncz. III 188 *pisľa,* Dejna zapisuje w Tarnopolszczyźnie *posľa*[86], Vasmer II 414 podaje dla języków wschodniosłowiańskch i bułgarskiego.

potajku 'tajemnie' i *potajny* 'tajemny', u Hryncz. III 375 *potajki, potajnyj,* Kolberg II 242 zapisuje *potajnyj* 'ukryty' z Chełmskiego i Podlasia lub.

puiło 'pomyje dla świń', u Hryncz. III 186 *piiło* 'ts.'.

pravosłav'e 'religia prawosławna' i *pravosłavny* 'wyznawca tej religii", u Hryncz. III 400 *pravosłavnist, pravosłavnyj.*

provodyr 'przywódca jakiejś grupy (pejor.)', u Hryncz. III 417 *provodyr',* Brückner 629 uważa za ruskie.

prymak 'zięć przyjęty do gospodarki żony', u Hryncz. III 417 *pryjmak,* SGP IV 358 podaje jako wsch.; ukr. *pry-.*

prynuka 'zachęcanie do jedzenia', u Hryncz. III 429 *prynuka;* notują: Kuraszkiewicz, *Dialektologia,* s. 312 jako ukr. i AGL mapa 576 na terenie ukr.; ukr. *pry-.*

pšejma, w wyrażeniu: *na pšejmy* 'zmieniając się', u Hryncz. III 119 *perejma;* jako pożyczkę ukr. notuje już w XVII w. u Szymonowica Hrabec[87].

pšyšpało komu 'przypiliło kogo', u Hryncz. III 440 *pryspivaty, pryspity* 'pośpieszyć się', SGP IV 436 podaje ze wsch. Polski.

---

[85] Łesiów: *op. cit.,* s. 176.

[86] Dejna: *Gwary ukraińskie Tarnopolszczyzny,* s. 123.

[87] Hrabec: *Elementy kresowe,* s. 88.

pšyvycka 'przyzwyczajenie', u Hryncz. III 409 *pryvyčka;* Doroszewski (*Słownik jęz. pol.*, t. VII, s. 675) podaje jako rosyjskie.

pucka 'brzusiec u palca', u Hryncz. III 503 *puka, pučka,* notują: Pleszcz. 41, Cyran 214 oraz Żyłko i Janów z gwar ukr.[88]

puťko 'puchacz', u Hryncz. III 502 *puťkało* 'ts.', notują: Bessar. 141 *pūotkač* i Cyran 225 *pućko;* ukr. *-t-*.

raby 'pstry', urobienia z *-uśki, -utki, -usieńki, -uteńki,* też w nazwie krów *Raba;* notują: Bessar. 312, Kolberg I 97, AGL mapy 46 i 87 na terenie ukr., SGP V 2 z Mazowsza, Podlasia i kresów, też MAGP t. XI, mapa 529 wzdłuż wsch. pogranicza; Brückner i Vasmer II 561 uważają za ruskie.

rabońina 'piegi', zdr. *rabońinka* i przym. *rabońinaty,* notują: Bessar. 312 *rabotine* i Kolberg II 242 *rabotynie.*

racux 'placek smażony na wigilię Bożego Narodzenia', zdrobn. *racusek,* u Hryncz. I 325 *hrečuški;* notuje SGP II 192 na Mazowszu i Rusi, AGL mapa 497 na całej Lubelszczyźnie, jest to więc pożyczka ukr. dość rozpowszechniona; co do zaniku *h-* por. *hen.*

rało 'duża gałąź z owocami'; notują w gwarach ukr.: Bessar. 312 w znaczeniu 'gruba gałąź idąca od pnia' i Łysenko 57 w znaczeniu 'splot 2 gałęzi drzewa'.

ryzak 'nóż w sieczkarni', u Hryncz. IV 21 *rizak,* zapisują w gwarach ukr. Janów, *Gwara małoruska,* s. 196 i Łysenko 57.

roskaracyć śe 'rozstawić nogi', *roskaracać śe* 'rozstawiać nogi' i *roskaraka* 'fajtłapa', u Hryncz. IV 65 *roskarʼaka, roskarʼačuvaty, roskarʼačyty.*

rospanaxtać 'silnie rozerwać, skaleczyć', u Hryncz. IV 71 *rospanaxaty* 'silnie rozerwać lub rozdzielić na dwoje'.

rubel 'pawąz', *rublovać* 'umacniać pawęzem', u Hryncz. IV 84 *rubeľ,* notują: Kolberg I 104, Pleszcz. 42, SGP V 68 ze wschodu i AGL mapa 647 i 648 z terenu ukr.

ruski 'ukraiński', w wyrażeniach: *oddać co na ruską Wielkanoc, czekać na co ruski miesiąc,* u Hryncz. IV 89 *ruśkyi* 'ts.', SGP V 73 podaje ze wsch. Polski.

serdak 'ciepły kaftan bez rękawów', u Hryncz. IV 114 ts., wyraz rozpowszechniony już w języku pol., stara pożyczka ukr.[89]

śiny 'ciemnoniebieski', u Hryncz. IV 121 *synij,* SGP V 131 podaje ze wsch., MAGP t. XI mapa 532 mapuje na całym pograniczu wsch., Brückner 491 podaje, że ten rdzeń u nas jest już zamarły.

skałka 'łuczywo, szczepka', u Hryncz. IV 130 ts., notują: Kolberg I 74 i AGL mapa 428 na wsch. Lubelszczyzny.

---

[88] Żyłko: *Narysy,* s. 308; Janów: *op. cit.,* s. 190.

[89] Brückner: *op. cit.,* s. 485; Hrabec: *op. cit.,* s. 35.

słuxńanny 'posłuszny', u Hryncz. IV 154 *słuxm'annyį, słuxńannyį*, SGP V 172 podaje ze wsch. i Podlasia, Słownik Warszawski określa jako pożyczkę brus. lub ukr.

smalić '1. opalać słomą szczecinę zabitej świni, 2. o wietrze: mocno wiać', u Hryncz. IV 155 *smałyty* 'ts.', Kolberg I 58 notuje jako typowe dla Rusinów, Brückner 503 uważa za zach.-słow. i przyjmuje w brus. i ukr. pożyczkę polską.

sobaka '1. pies, 2. wyzwisko', u Hryncz. IV 163 ts., AGL mapa 88 notuje na wsch. z tendencją do ekspansji na zachód województwa, Brückner 505 przyjmuje pożyczkę z ruskiego.

sołoduxa 'rodzaj potrawy', u Hryncz. IV 166 ts., notują: Bessar. 151, Pleszcz. 25, AGL mapa 564 i SGP V 188 na wsch.

spux 'śpioch', u Hryncz. IV 180 *spłux*, notuje też Hrabec w Dulibach jako ukr.[90], SGP V 356 ma z różnych stron Polski.

spur 'pośpiech w robocie', *sporno* 'szybko', *sporny* 'szybki', u Hryncz. IV 178 *spir, spirno, spirnyį* 'ts.', notuje w tym znaczeniu SGP V ze wsch. Polski i Kolberg I 59: *taja jalywka ne sporna do dojénia.*

spyńić 'zatrzymać biegnące zwierzę', pochodne: *spyńać;* u Hryncz. III 151 *pynyty* i IV 175 *spyńaty* 'przeszkadzać', *spynyty* 'przeszkodzić' notują: Pleszcz. 43 *spynić* 'zatrzymać' i SGP V 212 ze wsch.

stamtela 'stamtąd', notuje SGP V 222 ze wsch. i Podlasia oraz Bessar. 313 *stamtu̯ol.*

stela 'stąd', notują: Bessar. 313 *stu̯ol*, SGP V 231 ze wsch., Hrabec z Dulibów[91] i Kolberg II 244 *z tola, ztil.*

sterno 'pole po zżętym zbożu', u Hryncz. IV 203 *stereń, sterńa*, notują: Bessar. 157 i Janów[92], AGL mapa 318 podaje z nagłosowym *st-* dla wschodniej Lubelszczyzny.

stryjna 'siostra ojca', u Hryncz. IV 216 ts., w j. pol., ma znaczenie ogólne 'ciotka', w tym znaczeniu przejęte z gwar ukr.[93]

supońa 'ściągacz w chomącie', u Hryncz. IV 230 ts., podają: Pleszcz. 44, SGP V 264 na wsch. i AGL mapa 655 na półn.-wsch.

serovatka 'grzyb, gołąbek', u Hryncz. IV 123 *syroiižka*, Bartnicka rejestruje w tej postaci fonetycznej na wsch.; ukr. postać *syr-*.

sutki 'ciasne przejście między budynkami', notują: AGL mapa 729 na wschodzie Lubelszczyzny, SGP V 266 z Mazowsza, Podlasia i wsch.

---

[90] S. Hrabec: *O polskiej gwarze wsi Duliby w b. powiecie buczackim.* Rozprawy Kom. Jęz. ŁTN, t. III, s. 45.

[91] *Ibid.*, s. 46.

[92] Janów: *op. cit.*, s. 200.

[93] Szymczak: *op. cit.*, s. 102—103; A. A. Burjaczok: *Nazwy sporidnenosty i swojactwa w ukrajińskoji mowi*, Kyjiw 1966, s. 87.

oraz Bessar. 314 i Cyran 225; Słownik Warszawski VI 521 określa jako ukr.

sfažyć śe 'kłócić się', u Hryncz. IV 103 *svarytyśa;* wg Brücknera 527 polskie; w gwarze Huszczy albo pożyczka ukr. albo archaizm utrzymany pod wpływem ukr.

sfatixa 'swatka', Hryncz. w tej postaci nie notuje, wyraz przejęty z sufiksem *-ixa* z sąsiednich gwar ukr.

scavux 'szczaw', u Hryncz. IV 522 *ščavux* notują: Bessar. 317, AGL mapa 393 na wsch. i MAGP t. VIII mapa 355 na pograniczu wsch.

scupać 'macać kury, czy zniosą jajko', Lehr-Spławiński podaje z ukr. *ščupaty* 'dotykać, macać' i uważa za ogólno-wschodniosłowiańskie.[94]

selep'i'ć, selepnoć 'robić szmer', u Hryncz. IV 491 *šelepaty, šelepnuty;* notuje Łesiów u Hołyszowej.[95]

smytki 'prędki' i *smytko* 'prędko', u Hryncz. IV 489 *švydkyj, švydko* 'ts.', notuje SGP V 309 ze wsch. Polski i Kuraszkiewicz, *Dialektologia,* s. 312 z gwar ukr.

sulak 'jastrząb', u Hryncz. IV 518 *šuľak*, notują: SGP V 326 ze wsch. Polski, Bessar. 317 i Dejna z gwar ukr. tarnopolskich.[96] Brückner 557 uważa za pożyczkę ruską, a Doroszewski za ukr.[97]

sfajka '1. żelazna przetyczka do fajki, 2. gruba igła do bicia świń', u Hryncz. IV 488 w pierwszym znaczeniu, ts. u Kolberga I 48; Brückner 559 uważa za pożyczkę małoruską.

śfekruxa 'świekra, teściowa', przejęte z sąsiednich gwar ukr., u Hryncz. IV 104 *svekruxa* SGP V 366 notuje i z innych części Polski.

śfiŋka 'przewód kominowy', notuje w gwarach ukr. Szyło[98], na wsch. Lubelszczyzny Pleszcz. 21 i Kolberg 73.

taki 'jednak, mimo wszystko', por. zdania: *Taki troxe pov'ečša yźe tym oknem; Taki śe troxe rospaľiło;* u Hryncz. IV 243 *taky*, notują: SGP V 380 ze wschodu Polski i Słownik Warszawski VII 11 u pisarzy pochodzących z kresów.

taradeja 'lekceważąco: wóz' i *taradejka* 'wózek dwukolny do wożenia pługa na pole', u Hryncz. IV 427 *taradajka,* AGL mapa 592 zawiera ten wyraz na wsch., notują też Pleszcz. 44 i SGP V 386.

tutuń 'tytoń', u Hryncz. IV 300 *tutun;* Kolberg I 101 notuje *tiution*, zaś Hrabec w Dulibach *tuťun.*[99]

---

[94] Lehr-Spławiński: *op. cit.*, s. 39.

[95] Łesiów: *op. cit.*, s. 177.

[96] Dejna: *op. cit.*, s. 123.

[97] W. Doroszewski: *Język Teodora Tomasza Jeża,* Warszawa 1949, s. 23.

[98] H. F. Szyło: *Piwdenno-zachidni howory URSR na piwnicz wid Dnistra,* Lwiw 1957, s. 250.

[99] Hrabec: *op. cit.*, s. 46.

tok 'klepisko w stodole', SGP V 408 notuje i w innych częściach Polski, Tarnacki uważa za poleskie.[100]

tołk 'sens', w wyrażeniach: *nie dojść z kim tołku, nie móc tołku złapać* i *tołkować* 'długo mówić' u Hryncz. IV 269—270 *tovk, tovkuvaty* 'ts.', notuje SGP V 409 z Litwy i Lubelszczyzny.

trušić 'gubić co drobnego (siano, słomę, plewę, gnój)', u Hryncz. IV 290 *trusyty* 'otrzęsać'.

trybušić 'wykruszać pestki ze słonecznika przez potarcie dłonią', SGP notuje z Lidy, a Kolberg II 243 zapisuje *trebuszyty mak* 'wyrzucać, wytrzęsać ziarno z makówek'.

tylko i *tyle*, oba wyrazy w znaczeniach: '1. tak wiele, 2. jedynie'; nastąpiło tu pomieszanie znaczeniowe obu przysłówków, zapewne pod wpływem ukr. *tilʹko*, występującego w obu znaczeniach (por. Hryncz. IV 265).

uńiat 'unita', u Hryncz. IV 341 *uniat*.

večorki 'wieczorne wizyty kawalerów w domu panny', poch.: *večorkować*, u Hryncz. I 144 *večirky;* wyraz *večůorki* obok *večurki* notuje też Łysenko [101] oraz Oleszczuk z Horodyszcza w pow. włodawskim [102].

vele '1. dużo, 2. ile', drugie znaczenie powstało pod wp'ywem ukr. *skilʹka, skilʹky, skilʹko* '1. ile, 2. kilka' Hryncz. IV 153.

vołoxaty 'kosmaty', u Hryncz. IV 252 *vołoxatyj*, notują: Bessar. 302, Pleszcz. 46 i SGP V 153; ukr. pełnogłos.

vołocebna 'pisanki dla dzieci na Wielkanoc'; wyraz znany w postaci *wołoczebne, vołočebnoje* i w kilku znaczeniach: '1. podarek dla wołoczebników, tj. chodzących z życzeniami po domach w niedzielę wielkanocną, 2. jeszcze w XVIII w. danina wielkanocna dla dworu, 3. grzecznościowe darowanie jaj dla pisarza, nauczyciela, urzędnika itp.', Hryncz. I 252, Kolberg I 141, II 39, SGP VI 153, Brückner 627, Słownik Warszawski VII 694. Znaczenie hasłowe notuje tylko Bessar. 302 z okolic Huszczy i Kolberg II 39 z Podlasia lub. Wyraz wiąże się z czasown. *vołočyty*.

vołokita '1. łazik, włóczęga, 2. wiklina', u Hryncz. I 251 *vołokyta* 'łażenie', SGP VI notuje ze wsch., Brückner zna *włokita* z ruskiego *wołokita* w znaczeniu 'mitręga, włóczenie po sądach i urzędach' (s. 627). Znaczenie drugie wyrazu pochodzi od *mołokita*.

vołosak 'fasola', Hryncz. nie notuje, podają: Kolberg I 60, Cyran 65 i Pleszcz. 46; ukr. pełnogłos.

---

[100] J. Tarnacki: *Studia porównawcze nad geografią wyrazów (Polesie — Mazowsze)*, Warszawa 1939, s. 14.

[101] P. S. Łysenko: *Słownyk dialektonji leksyky serednioho i schidnoho Polissja*, Kyjiw 1961, s. 21.

[102] A. Oleszczuk: *Pieśni ludowe z Podlasia*, Wrocław 1965, s. 37.

voroxnoć śe 'ruszyć się', *vorosyć śe* 'ruszać się', u Hryncz. I 256 *vorušyty, voruxnuty* 'ts.'. Lehr-Spławiński i Vasmer wyprowadzają z ukr. *vorox* 'kupa wymłóconego zboża'.[103]

fśo 'wszystko', u Hryncz. IV 354 *use*.

vuįna 'siostra matki', w j. pol. tylko w znaczeniu 'ciotka', w tym znaczeniu przejęte z gwar ukr.[104]

vyśki 'strych nad stajnią', notują: Bessar. 302 i Łysenko 22; Cyran 214 podaje jako ukr., Tarnacki jako mazowieckie (*op. cit.*, s. 15), a Brückner jako staropolskie (s. 639); w gwarze Huszczy jest to wpływ sąsiednich gwar ukr.

zacypać 'zaczepiać', u Hryncz. II 115 *začypaty*.

zatuła 'ruchoma zakrywa do pieca', u Hryncz. II 110 ts., notują: Bessar. 305, Cyran 225, Kolberg I 75, SGP VI 330 ze wschodu Polski, AGL mapa 463 ze wschodu Lubelszczyzny i Szyło z gwar ukr.[105]

zavadźaka 'o kimś buńczucznym', Hryncz. nie notuje, Brückner łączy z podstawą *zawada* i uważa za ruskie (s. 645); ukr. sufiks *-aka*.

zazula, zezula '1. kukułka, 2. boża krówka', Hryncz. II 42, 177 notuje w obu znaczeniach; powszechne w gwarach ukr.[106] i sąsiadujących z nimi gwarach pol.[107]; Brückner 646 notuje jako polskie, w gwarze Huszczy jest to pożyczka ukr.

źemlaŋka 'lepianka', u Hryncz. II 149 *zemľanka*, notują: SGP VI 682 z Lubelszczyzny i Bessar. 148; ukr. *l* epentetyczne.

zoŋka 'żona', wyraz niezdrobniały, przejęty z sąsiednich gwar ukr., u Hryncz. I 486 *žinka*.

Nie wszystkie wymienione wyżej wyrazy zostały pożyczone wprost z gwar ukraińskich. Niektóre z nich mogą być zapożyczone z ukr. za pośrednictwem polskiego języka literackiego, niektóre mogą być archaizmami zachowanymi pod wpływem ukraińskiego. Rozróżnienia te nie zawsze dadzą się jednak przeprowadzić.

Interesującą kwestią jest przystosowanie wyrazów ukraińskich do rodzimego systemu fonetycznego. Ilustruje to tabelka:

---

[103] Lehr-Spławiński: *op. cit.*, s. 39; Vasmmer, I 231.

[104] Szymczak: *op. cit.*, s. 102—103; Burjaczok: *op. cit.*, s. 87.

[105] Szyło: *op. cit.*, s. 245.

[106] *Ibid.*; Janów: *op. cit.*, s. 218; Kolberg II 18.

[107] Cyran 225; Pleszczyński, 52; SGP VI 340.

Cecha fonetyczna ukraińska	Liczba poszczególnych wyrazów	
	z zachowaną cechą	ze zmienioną cechą
Szereg *č, ž, š*	0	50 (wszystkie)
Akcent nie na 2-ej sylabie od końca	2	214
Ukr. *i* z dawnego *o* w sylabie zamkniętej	0	10
Ukr. *o* z ps. **ъ*	2	5
Twardość spółgłosek przed dawnymi samogłoskami przednimi	16	24
Ukr. *i* z dawnego **ě*	3	4
Dźwięczne *h*	22	7
Pełnogłos	11	4
l epentetyczne	4	1
Ukr. kontynuacja ps. sonantów	7	1
Ukr. grupa *xv-*	1	0
Zachowanie postaci *syr-*	1	0
ć w sufiksie *-yća*	1	0
Głoski *t', d'*	6	0
Ukr. *u* z ps. **ǫ*	10	0

Z tabeli wynika, że najbardziej odczuwano jako ukraińskie takie cechy, jak: brak mazurzenia, ruchomy akcent wyrazowy, dyspalatalizacja spółgłosek przed dawnymi samogłoskami przednimi, ukr. *o* jako odpowiednik prasłowiańskiego jeru twardego i ukr. *i* jako odpowiednik dawnego *ě* oraz *o* w sylabie zamkniętej. Przejmowano natomiast takie cechy jak: dźwięczne *h*, ukr. *u* w miejsce ps. **ǫ*, miękkie *t* i *d'*, ukraińskie odpowiedniki ps. sonantów oraz *l* epentetyczne i pełnogłos. Uderza ponadto stosunkowo dużo liczba przejętych ukr. cech fonetycznych tym bardziej, że na 216 zapożyczeń aż 127 przejęto bez żadnych zmian fonetycznych (nie licząc przystosowania do systemu morfologicznego, np. zmiany ukr. *-śkyi* na *-ski*, *-yty* na *-ić*, *-uvaty* na *-ować*).

Nie wszystkie wymienione zapożyczenia mają charakter czysto leksykalny. 16 wyrazów ma charakter pożyczek fonetycznych (np.: *cereśńa*, *ćort*, *grebla*, *kołyxać*, *końusyna*). 11 wyrazów ma charakter pożyczek słowotwórczych (np.: *cuło*, *kfoktuxa*, *spux*, *sfatixa*), zaś 11 wyrazów należy traktować jako zapożyczenie semantyczne (*človecek*, *kuľik*, *spur*, *sporny*, *śfiņka*, *taki*, *tylko*, *tyle*, *večorki*, *vele*, *zoņka*).

Ciekawie przedstawia się również kategoria gramatyczna zapożyczeń (określenie ich jako części mowy):

Rzeczowniki	145	67,3%
Czasowniki	32	14,5%
Przymiotniki	21	9,8%
Przysłówki	12	5,5%
Wykrzyniki	2	0,9%
Liczebniki	1	0,5%
Zaimki	1	0,5%
Spójniki	1	0,5%
Przyimki	1	0,5%
Razem	216	100,0%

Ponad 2/3 wyrazów stanowią rzeczowniki, prawie 1/3 czasowniki, przymiotniki i przysłówki łącznie, a już pojedyncze wyrazy to pozostałe części mowy. O wszechstronności ukraińskich wpływów leksykalnych świadczy nie tylko ich liczba, ale i to, że reprezentują one wszystkie części mowy.

Podobnie wygląda kwestia znaczenia wyrazów zapożyczonych:

Cechy i określenia przedmiotów i ludzi	34
Flora	26
Słownictwo dotyczące codziennych czynności	24
Sprzęty i czynności gospodarskie	23
Określenia czasu i przestrzeni	14
Życie duchowe	14
Fauna	13
Życie towarzyskie i społeczne	12
Pokarmy	10
Transport i komunikacja	9
Budownictwo	7
Stopnie pokrewieństwa	7
Obrzędy i zwyczaje	7
Części ciała ludzkiego	4
Choroby i dolegliwości	4
Określenia terenu	3
Zjawiska atmosferyczne	2
Handel	1

Duża liczba wyrazów, użytych na określenia przedmiotów i ludzi, tłumaczy się odmiennością etniczną ludności polskiej i ukraińskiej, co powodowało wzajemne wyśmiewanie się.[108] Dla określenia czegoś nega-

[108] J. Bystroń: *Megalomania narodowa*, Warszawa 1935, *passim*...

tywnego, odmiennego, używa się właśnie wyrazów z gwary ukraińskiej, mających wtedy silne zabarwienie ekspresywne. Podobne środowisko, podobne warunki pracy spowodowały ujednolicanie się słownictwa w prawie wszystkich dziedzinach życia, wzajemne przenikanie wyrazów. Interesujące jest również, że wyrazy o znaczeniu konkretnym mają znikomą przewagę nad abstraktami, co świadczy o dawności, sile i wszechstronności wpływów ukr. w zakresie słownictwa .

6. WPŁYWY UKRAIŃSKIE W ONOMASTYCE

Wpływy ukraińskie występują w gwarze Huszczy nie tylko w apelatywach, ale także i w nazwach własnych. W rozdziałach poprzednich dawałem zatem wiele przykładów spośród nazw własnych, ilustrując nimi różne zjawiska fonetyczne, fleksyjne i słowotwórcze.[109] Oddziaływanie gwar ukraińskich w zakresie onomastyki miało jeszcze rezultat w postaci występowania odpowiednich imion i nazwisk. Idąc za Zarębą, za ukr. można by uważać imiona: *Hańża, Loża, Tofila, Todor,* imiona zdrobniałe z sufiksem *-ko.*[110] Niewątpliwie ukraińskie są nazwiska osób, które przybyły z okolicznych wsi: *Borodyjuk* (od *Boroda*)[111], *Demczuk* (od *Demko,* zdr. od *Dem'jan,* por. Hryncz. IV 521), *Derlukiewicz* (od *Derluk* 'pochodzący z miejscowości Derło'[112]), *Fijałkowski* (od *fijałek*), *Klimiuk* (od imienia *Klim,* por. Hryncz. IV 553), *Kaźmieruk* (od *Kaźmierz,* ukr. sufiks *-uk*), *Lesiuk* (od imienia zdr. *Leś, Łeś* — od *Oleś, Ołeksander,* por. Hryncz. IV 554), *Maksymiuk* (od im. *Maksym*), *Panasiuk* (od im. *Panas*), *Sacharczuk* (od *sachar*), *Tarasiewicz* (od im. *Taras*). Ukr. jest sufiks *-uk* w licznych przezwiskach i przydomkach. Są też ślady językowe ukraińskie w nazewnictwie miejscowym i terenowym: w nazwie samej wsi *Huszcza* (przypuszczalnie od ukr. apelatywu *hušča* 'gąszcz' Hryncz. I 344), w nazwach terenowych *Janicha, Krynki, Kryszoły, Ochoża.*

III. WPŁYWY BIAŁORUSKIE

Wpływy językowe białoruskie na gwarę Huszczy są z natury rzeczy słabsze niż ukraińskie. Gwary białoruskie są dość odległe[113] i ich wpływ

[109] Por. W. Taszycki: *Stosunek onomastyki do innych nauk humanistycznych* [w:] *Rozprawy i studia polonistyczne,* t. IV, Wrocław 1968, s. 7—20.

[110] A. Zaręba: *Polskie imiona ludowe,* „Onomastica" III, 1957, s. 136, 139, 167.

[111] Por sufiks *-eja* u Red'ki *op. cit.,* s. 205.

[112] Bessaraba: *op. cit.,* s. 302.

[113] L. Ossowski: *O zagadnieniu ukraińsko-białoruskiej granicy językowej,* Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Językowej TNW. Wydział I, t. II, Warszawa 1939, s. 121—124.

na dialekty zachodnio-polskie i podlaskie uważa się za słaby [114]. Dlatego przy cechach językowych, wspólnych ukraińskiemu i białoruskiemu, byłem zdania, że są to wpływy ukraińskie, chociaż — teoretycznie rzecz biorąc — mogłyby to być i wpływy białoruskie. Do cech językowych białoruskich zaliczyłem jedynie te, które nie dały się wyjaśnić na podstawie języka ukr. Będą to zapożyczenia leksykalne i frazeologiczne.

Wyrazowych zapożyczeń białoruskich odnotowałem 15:

b'ible 'lekcew.: szpargały', u Feder. IV 29 *bibla* 'papiery, lektura' [115], notuje też SGP I 75 z Litwy.

blin 'placek z tartych ziemniaków', SGP I 89—90 ma ze słownika Orgelbranda, AGL mapa 500 notuje sporadycznie na wschodzie, Brückner uważa za ruskie (s. 339), a Zdancewicz i Słownik Warszawski za białoruskie [116].

bonda 'ziemia wniesiona przez żonę', u Nosowicza (*op. cit.*, s. 30) w znaczeniu 'wysłużona część ziemi', notuje *Słownik Warszawski* I 190 jako białoruskie.

botfina 'liście buraków', u Nosowicza 31 ts., SGP I 109 notuje z Litwy, Brückner 33 uważa za brus.

bułboteń, bulbotun 'zamarłe jaje', u Nosowicza 29 i Feder. IV 439 *bołbotun* 'papla', AGL mapa 113 ma *bołbotun* 'zamarłe jaje' z Dubicy w pow. włodawskim.

cyhun 'lane żelazo', *cyhunny* 'wykonany z lanego żelaza', SGP I 290 ma z Litwy, Zdancewicz (*op. cit.*, s. 238) uważa za brus.

kacarhan 'rozgałęziony korzeń drzewa', por. u Nosowicza *kočerha* 'pogrzebacz'.

kotux 'kurnik', u Nosowicza 249 ts., SGP II 451 ma ze wsch., Vasmer II 646 uważa za brus.

kulhavy 'kulawy' i przezwisko *Kulhafka*, notuje Bessar. 370, por. u *Feder.* IV 156 ts., u Nosowicza 268 *kulhać* 'kuleć'.

kum'ak 'zwitek siana, słomy, rzucone byle jak ubranie', SGP II 523 ma ze wsch., Zdancewicz 210 wyprowadza z brus. *kam'ak* 'ts.'.

poletek 'mały kawałek pola', Łesiów notuje w nazwach terenowych w powiatach Radzyń Podl. i Biała Podl.[117], Trypućko (*op. cit.*, s. 176) wywodzi z brus. *paletak* 'ts.'.

pońuxać 'powąchać', por. u Feder. IV 219 *paniuchać* 'ts.' i u Nosowicza 343 *ńux, ńuxacsa*.

---

[114] W. Kuraszkiewicz: *Z badań nad gwarami północno-małoruskimi*, „Rocznik Slawistyczny" X, 1931, s. 199—200.

[115] Skrót: Feder. = M. Federowski: *Lud białoruski na Rusi litewskiej*, t. IV, Warszawa 1935, maszynopis.

[116] Zdancewicz: *op. cit.*, s. 242.

[117] Łesiów: *Terenowe nazwy*, maszynopis.

puzać śe 'o koniu: wystraszać się' i poch. *spuzać śe*, u Nosowicza 538, 611 *pužać, spužaćśa* 'ts.'.

rańsy 'ranny, z ranku', u Nosowicza 555 *rańšij, ranšij* 'ts.', SGP V 10 ma z Litwy i ze wsch.

-śp'iłić i pochodne ze wszystkimi przedrostkami '-pinać', u Nosowicza 716 *śpiłać* 'ts.', Kawyn-Kurzowa uważa za brus.[118]

Liczne są również rozmaite powiedzenia i wyrażenia frazeologiczne, które znajdują analogię w gwarach brus., np. *dać komu hartu* 'dokuczyć komu', por. u Feder. IV 105 *zadać hartu* 'ts.'. Mogą to być pożyczki brus. lub zwroty wspólne obu gwarom, dlatego je pominę.

IV. WPŁYWY ROSYJSKIE

Wpływy językowe rosyjskie są w gwarze Huszczy nowsze niż ukraińskie i białoruskie. Słuszny wydaje się pogląd Kawyn-Kurzowej, że język rosyjski działa na polszczyznę kresową od drugiej połowy XVIII w., od czasów zaborów.[119] Wpływy te ograniczają się w omawianej gwarze do słownictwa i frazeologii. Z chronologicznego punktu widzenia należy wyróżnić dwa okresy zapożyczeń: starszy, z czasów zaborów (30 wyrazów) i nowszy, z okresu II wojny światowej (28 wyrazów).

Słownictwo z okresu zaborów odnosi się głównie do realiów społecznych, politycznych i gospodarczych Rosji carskiej: *car, caryca, cynovńik, donos, fetmarsał* 'postać w szopce ludowej', *gimnazja, guberńa, katorga, kibitka, knut, kop'yjka, łut* 'jednostka wagi', *pov'estka* 'zawiadomienie', *pofstańśki* 'powstańczy', *pšykas* 'nakaz', *put* 'jednostka wagi', *rubel, sem'inarja, sołdat, ukas, v'orsta, ssyłka*. Inne słownictwo z tego okresu należy do wyjątków: *bałagan, cajńik, kip'ontek maxorka, sagan, valanki, vatoľina, v'erblont* (por. ros. *wierbliud*). Z tych czasów datują się też zapożyczone nazwy narodowości: *Japońec, K'itajec, Korejcyk*, przeniesione przez byłych żołnierzy carskich, uczestniczących w wojnach dalekowschodnich, a także nazwa pola *Saxaľin*, określającej puste, piaszczyste pole, odległe od zabudowań, należąca do tzw. nazw przeniesionych.[120]

Druga warstwa zapożyczeń pochodzi z końcowego okresu II wojny światowej, z okresu przemarszu wojsk radzieckich. Przejęto wtedy dwa rodzaje zapożyczeń: 1) wyrazy związane z życiem żołnierskim, głównie nazwy broni: *g'eroj, g'ilza, xarmoska ,kartoška, katuša, kulom'ot, nagan,*

---

[118] Z. Kawyn-Kurzowa: *Język filomatów i filaretów*, Wrocław 1963, s. 148.

[119] *Ibid.*, s. 17.

[120] J. Bubak: *Nazwy przeniesione w polskiej toponomastyce*, „Onomastica" X, 1965, s. 69.

patron 'nabój', *pepesa;* 2) różne ekspresywne wyrażenia i określenia: *baraxło* 'bałagan', *b'egom* 'prędko', *xfatit* 'wystarczy', *davaj* 'zacząć' (w zdaniu: *Un dop'yro davaj sukać*), *rozebrać d'eło* 'zorientować się', *pobiż v dreb'ezg'i* 'zupełnie rozbić', *jeb'i jego mat* 'przekleństwo', *jełop, jołop* 'głupiec', *mat jego smyk* 'przekleństwo', *posła* 'precz', *rugać* 'wymyślać', *zrob'ić šćot* 'obliczyć co', *wygruźić* 'wysypać'.[121] Do tych dwu grup zaliczę też kilka wyrazów, związanych z ustrojem socjalistycznym i przejętych częściowo przed, a częściowo po II wojnie światowej: *bolsev'ik, kołxos, kułak* 'bogaty chłop', *sov'et* 'Rosjanin', *sov'ecki* 'rosyjski'.

W sumie zanotowałem 58 wyrazów i zwrotów zapożyczonych z języka rosyjskiego. Zmiany fonetyczne są w nich rzadkie; przeprowadzono tylko mazurzenie, zmiękczono niekiedy spółgłoskę czy wprowadzono nosówkę. Inne cechy, łącznie z akcentem, pozostawiono bez zmian. Z tych też m. in. względów pożyczki rosyjskie wyróżniają się spośród ukraińskich i białoruskich, nie weszły one bowiem w większości przykładów do systemu leksykalnego gwary i są nadal odczuwane jąko obce.

V. UWAGI KOŃCOWE

Podany materiał dowiódł, że gwara mazowiecka Huszczy uległa silnym wpływom językowym wschodniosłowiańskim. Szczególnie mocno oddziaływały na nią gwary ukraińskie, które spowodowały nawet pewne zmiany w systemie fonetycznym, morfologicznym i leksykalnym.

Wpływy białoruskie ograniczają się do słownictwa i frazeologii, podobnie jak i rosyjskie, z tym że te ostatnie noszą jeszcze na sobie piętno obcości. Wynika to, rzecz jasna, z odmienności kontaktów językowych: gwary ukraińskie mogły wpływać na gwarę Huszczy bezpośrednio przez cztery stulecia, gwary białoruskie wywierały tylko pośredni wpływ, natomiast język rosyjski był początkowo językiem zaborców, a nowsze kontakty z nim są świeże i trwały bardzo krótko. Z pewną dozą ostrożności można by przyjąć, że gwara Huszczy jest gwarą mieszaną[122], mimo wszystko bowiem liczba przejętych cech językowych wschodniosłowiańskich jest bardzo mała w porównaniu z rodzimymi, mazowieckimi.

РЕЗЮМЕ

В работе представлено влияние восточнославянских литературных языков и диалектов на польский мазовецкий диалект деревни Гуща,

[121] Niektóre z tych wyrazów występują w języku rosyjskim już w XIX w., ale mieszkańcom Huszczy są znane dopiero od II wojny światowej.

[122] Z. Stieber: *Sposoby powstawania słowiańskich gwar przejściowych*, Kraków 1938, *passim*.

повят Бяла Подляска. Самые старшие и многочисленные — это украинские влияния потому, что диалекты украинские влияли на диалект Гущи на протяжении 400 лет. Это влияние отражено во многих фонетических, морфологических, синтаксических и лексических чертах, например: появление звука *h*, частое сужение *o* перед и под ударением в *y*, окончание *-am* у существительных всех родов в дательном падеже множественного числа, отсутствие личных окончаний в спряжениях глаголов, большая продуктивность многих украинских суффиксов (-ук, -ко, -ец, -ущы, -оваты). Украинские лексические заимствования, замеченные автором, достигают 216 примеров (*bodnia, budzień, ciuch, czustry, duha, holopa, kaczan, kraszanka, kurdupel, lemiecha, mamałyga, mołokita, muracha, ochoża, poddubień, pośle, prymak, rabocina, rozpanachtać, słuchnianny, spór, smytki, szulak, tołk, wołoczebna, zazula, żonka* и др.). Влвияние белорусских диалектов носило косвенный характер; замечено только 15 заимствованных слов (*biblia, bonda, czyhun, kumiak, pużać się, rańszy* и др.). Русские влияния являются позднейшими, происходят не от диалектов, а от литературного языка, и появляются во время неволи и второй мировой войны. Записано 58 заимствованных слов и фразеологических оборотов (*donos, put, rozebrać, dieło. jołop, barachło, chwatit* и др.).

RÉSUMÉ

Dans ce travail on a présenté les influences des langues littéraires et des dialectes slaves orientaux sur le dialecte mazovien polonais du village Huszcza (distr. de Biała Podlaska). Les influences ukrainiennes y sont les plus anciennes et les plus nombreuses car les dialectes ukrainiens agissaient sur le dialecte de Huszcza directement durant quatre siècles. Cela s'est manifesté dans plusieurs traits de système phonétiques, morphologiques, syntaxiques et lexicaux, tels que, entre autres: présence de l'*h* rétrécissement fréquent de l'*o* en l'*u* devant et sous l'accent, terminaison *-am* au datif plur. dans tous les genres, manque de terminaisons pour personnes dans la conjugaison des verbes, grande productivité de plusieurs suffixes ukrainiens (*-uk, -ko, -ec, -uszczy, -owaty*). Les emprunts lexicaux ukrainiens, remarqués par l'auteur, se chiffrent par 216 exemples (*bodnia, budzień, ciuch, czustry, duha, holopa, kaczan, kraszanka, kurdupel, lemiecha, mamałyga, mołokita, muracha, ochoża, poddubień, pośle, prymak, rabocina, rozpanachtać, słuchnianny, spór, smytki, szualk, tołk, wołoczebna, zazula, żonka* et d'autres). L'influence des dialectes biélorusses avait un caractère indirect, on n'a constaté que 15 emprunts lexicaux (*biblia, bonda, czyhun,*

kumiak, pużać się, rańszy et d'autres). Les influences russes sont postérieures aux précédentes et ne tirent pas leur origine des dialectes, mais de la langue littéraire; elles commencent à se faire voir dans la période des partages de la Pologne et réapparaissent pendant la IIe guerre mondiale. On a noté 58 emprunts lexicaux et phraséologiques (*donos, put, rozebrać dieło, jołop, barachło, chwatit* et d'autres).

Pap. druk. sat. III kl., 80 g Format B5 (70x100) Stron druku: 34
Annales UMCS, Lublin, 1966 Drukarnia Uniwersytecka w Lublinie Zam. nr 123 z dn. 27.V.70
700+ 25 egz. C-1 Maszynopis otrzymano 9.V.70 Druk ukończono 10.X.70